БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

50-Т ЧЫЛГА ЧЕДИР 17 ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеН.

1967 ч. ОКТЯБРЬ 20 ПЯТНИЦА № 249 (6885).

Өртээ 2 көп.

Эртемниң болгаш техниканың ажылдакчылары! Бистиң Төрээн чуртувустуң эртем-техниктиг депшилгезин дүргедедир дээш, эртемниң улам ыңайгы чечектелиишкини дээш улам идепкейлиг демисежиңер!

Улуг Октябрьдан чаяаттынган мурнакчы совет эртем делгерезин!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан)

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ АЛДАРЫ, ЧОНГА ЧААГАЙ ЧОРУК ДЭЭШ!

Совет Эвилелиниң оммунистиг партиязының Төп Комитединге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Планеталар аразының «Венера-4» автоматтыг станциязын тургузарынга, белеткээринге, салып үндүрерингe болгаш ооң ужудуушкунун боттандырарынга киришкен эртемденнериң, конструкторларның, инженерлериң, техниктериң болгаш ажылчыннарның коллективтери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдарлыг бежен чылының үстүнде партияның болгаш чазактың база бир чугула даалгазы чедиишкинниг күүсеттингенин бистиң төрээн Коммунистиг партиявыска болгаш Совет чазаавыска илеткээр өөрүшкүлүг болдувус.

Бо чылдың июнь 12-де гелиоцентриктиг орбитаже чедиишкинниг салып үндүрген «Венера-4» деп совет автоматтыг станция планеталар аразының космос делгемин шинчилээриниң төвгүзүнде бир-ле дугаарында Венера планетага четкен болгаш 1967 чылдың октябрь 18-те Венера планетаның кырынга бир дески бадыышкынны боттандырган.

Венера планетага эртем лабораториязын чедирген, ол лаборатория шуут планета атмосферазынга шинчилелдер чорударын делегейде бир-ле дугаарында хандырган.

Эртем талазы-биле черле ховар дээн сан-медээлерни алган.

Венераның кырынга четкен баштайгы автоматтыг станция Айның кырынга барып баштайгы хонуушкунну боттандырган база-ла баштайгы станция ышкаш, бистиң Совет Эвилелинге тургустунган болгаш салып үндүрген станция болганынга бүгү совет улус-биле бир дөмей чоргаарланып тур бис.

«Венера-4» автоматтыг станцияның ужудуушкунубиле планеталар аразынга харылзажыышкынныңның эң нарын сорулгаларының бирээзи шиитпирлеттингеН, ол болза Хүн чоогунуң космос делгемин шиңгээдип алырынга чаа арынны ажыдып турар-дыр.

Планеталар аразының делгемин шиңгээдип алырынга совет эртемниң бо шылгарңгай чедиишкинин автоматтыг станцияны тургузарынга киришнен кижилер бистер Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бежен чылынга тураскаттывыс.

Бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң алдары дээш, бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруу дээш планеталар аразының космос делгемин тайбың сорулгага шиңгээдип алырының хөрээнге боттарының бүгү күүнүн эртемденнер, конструкторлар, инженерлер, техниктер, ажылчыннар моон сонгаар-даа бээр апаарын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге болгаш Совет чазакка бүзүредип тур бис.

Планеталар аразының „Венера-4" совет автоматтыг станциязын тургузарынга болгаш салып үндүрерингe киришкен эртемденнерге болгаш конструкторларга, инженерлерге, техниктерге, ажылчыннарга, бүгү коллективтерге болгаш организацияларга

Эргим эштер!

Планеталар аразының «Венера-4» совет автоматтыг станциязы космонавтиканың төвгүзүнде бир-ле дугаарында 1967 чылдың октябрь 18-те планетаның атмосферазынга болгаш ооң кырынга тудуш эртем шинчилелдерин чедиишкинниг күүсеткен эртем лабораториязын Венераның кырынга хөндурарын боттандырган. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Сүлде демдектиг ийиги вымпелди Венерада чедирген.

«Венера-4» автоматтыг станция Венераның атмосферазынче ийиги космосчу дүргедээшкин-биле кирген, а тускай парашют системазынга аэродинамиктиг тормоттаашкынның соонда, планетаның кырынга хонупкан болгаш эртем шинчилелдериниң программазын дараалаштыр бүрүн күүсетиен.

Автоматтыг станцияның Венера планетаже ужудуушкунун чедиишкинниг боттандырганы болгаш эң нарын дээн эртем шинчилелдерин чорутканы—совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгарангай чедиишкини, делегей эртеминге эң чугула салыышкын-дыр. Космоска чаа тиилелге—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бежен чылынга кайгамчыктыг белек, совет улустуң чогаадыкчы күүтериниң чечектелиишкининиң, бистиң Төрээн чуртувустуң күүү-шыдалының өзүлдезиниң, социализмниң артык күүтерлииниң чырыткыланчак херечизи-дир.

Космоска тиилелге эң нарын эртем-техниктиг айтырыгларны шиитпирлээн болгаш автоматтыг станцияның Венераже чижеглээр чүве чок ужудуушкунун хандырган совет эртемденнериң, конструкторларның, инженерлериң, техниктериң болгаш ажылчыннарның талантызы база күш-ажылы-биле чедип алдынганынга бүгү совет улус чоргаарланып турар.

Хүн системазының планеталарын болгаш космос делгемин шинчилээринге бо магалыг чаагай чедиишкин бистиң эртемденнеривис, конструкторларывыс болгаш ажылчыннарывыс оларның мурнунга партияның XXIII съездизиниң салган сорулгаларын план ёзугаар күүседип турарын база дагын бадыткап турар-дыр.

Венераның кырынга бир дески бадыышкынны бир-ле дугаарында боттандырган «Венера-4» автоматтыг станцияны ажылдап чогаадырынга, тургузарынга, салып үндүрерингe болгаш ооң ужудуушкунун боттандырарынга киришкен эртемденнерге болгаш конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга, организацияларның коллективтеринге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, бүгү совет улус чүректиң ханызындан изиг байырны чедирип тур.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ТҮҢНЕЛДЕР БОЛГАШ ПЕРСПЕКТИВАЛАР

РСФСР-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязы

РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары Кремльдиң Улуг ордузунга октябрь 18-те ийиги сессиянга чыылган, 1968 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын база 1969 болгаш 1970 чылдарда планнарын, 1968 чылда республиканың күрүне бюджедин чугаалажырын үргүлчүлээн.

Чурт бодунун бежен чыл оюнун байырлалынга белеткенин турар хүннерде бүгү совет кижилер ол улуг байырлал хүнүн күш-ажылчы чаа-чаа чаагай үүлелер бүдүрүп демдеглээривче түткүлүн салып турар. Биче эвес орук эрттинген, ам кылыр ажыл-иш база хөй деп, депутаттар боттарының чугааларынга онзалап демдеглээн.

Октябрь 18-те эртенги хурал

Ложаларда — эштер Г. И. Воронов, А. Я. Пельше, В. В. Гришин, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. Яснов, ССРЭ-ниң болгаш Россия Федерациязының Дээди Советтериниң Президиумнарының кежигүннери, РСФСР-ниң чазаның кежигүннери.

Сессияны РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат М. Д. Миллионщиков дарталаан.

Эртенги хуралга Омскиниң автомобиль дугуйлары кылыр заводунуң ажылчыны депутат К. А. Попова, СЭКП-ниң Коми-Пермяцк окружкомунуң бирги секретары депутат С. И. Чистоплясов, РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый министриниң бирги оралакчызы депутат В. К. Месяц, Камчатка облкүүскомунуң даргазы депутат Г. М. Ведеев, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат Л. П. Лыкова, ажылчы чоннар депутаттарының Иркутск область Совединиң күүскомунуң даргазы депутат Ю. А. Кравченко, «Тиняковский» совхозтуң директору О. В. Шайдуров (Орёл область), РСФСР-ниң зът болгаш сүт үлетүрүнүң министри С. Т. Барабаш, Кингисепп районнуң Ивановогород сес чыл школазының директорунуң оралакчызы М. Г. Андреева, ажылчы чоннар депутаттарының Ярослав область Совединиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Торопов, СЭКП-ниң Казань райкомунуң бирги секретары Р. М. Мусин, ажылчы чоннар депутаттарының Томск область Совединиң күүскомунуң даргазы Н. В. Лукьяненок база Колхозтар аразының тудуг организацияларының Бүгү-россия каттыжыышкынының баштаар чериниң даргазы В. И. Полтава олар санал берген.

Кежээки хурал

16.00 шакта кежээки хурал эгелээн. Депутаттар болгаш аалчылар ложаларга эштер Г. И. Воронов, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Гришин, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков оларның, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң кежигүннериниң, Россия Федерациязының чазаның кежигүннериниң көстүп келгенинге изиг байыр чедирип уткаан.

«Венера-4» автоматтыг станция Венера планетаның агаар каъдынче ужуп киргеш, ооң кырында барып хонупкан-дыр деп, ССРЭ-ниң эртемнер академиязының оралакчы президентизи, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы М. Д. Миллионщиков ук хуралды ажытпышаан, дыңнаткан.

Совет эртем, техниканың чаа шылгарангай тиилелгезиниң дугайында СЭТА-ның дыңнадыын РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары диңмиттиг, үр адыш часкап уткаан.

Депутаттар ооң соонда 1968 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының дугайында база 1969 болгаш 1970 чылдарда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугайында, 1968 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1966 чылдың дургузунда Россия Федерациязының күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелдерни чугаалажырын үргүлчүлээн.

Сессияга депутаттар — ажылчы чоннар депутаттарының Ульяновск область Совединиң күүскомунуң даргазы В. П. Васильев, СЭКП-ниң Саратов обкомунуң секретары В. Я. Герасимов, РСФСР-ниң тудуг материалдарының үлетүрүнүң министри А. К. Икомасов, СЭКП-ниң Мурманск обкомунуң бирги секретары Н. Л. Коновалов база санал берген.

Илеткелдериң талазы-биле санал чугаалажырынга 26 кижи сес алган деп даргалакчы дыңнаткан. Депутаттар санал чугаалажырын соксадыр деп шиитпир үндүргеН.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Федерацияның Күрпланының даргазы депутат К. М. Герасимов болгаш Республиканың сан министри депутат И. И. Фадеев түүнел сестерин чугаалаан.

Сессия 1968 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының дугайында база 1969 болгаш 1970 чылдарда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарының дугайында бир үн-биле хөөлүп хүлээп алган. 1968 чылда орулгалар, чарыгдалдар талазы-биле 29.007.322 мун рубль түүнүг РСФСР-ниң күрүне бюджединиң дугайында Хөөлүп болгаш 1966 чылдың дургузунда РСФСР-ниң күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаан РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаалы база хүлээп алдынган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары — үшкү айтырыгның талазы-биле Федерацияның Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат Х. П. Нешков сес алган. Депутаттар ажылчы чоннар депутаттарының край, область болгаш хоорай Советтериниң күүскомнарының коммунал ажыл-агый килдистерин коммуналдыг ажыл-агый эргелелдери кылдыр эде тургузар дугайында, РСФСР-ниң кеземче кодексизинге немелдер киирер дугайында, РСФСР-ниң Дээди судунуң эрте-хүлээлге хуусаазын үзадыр дугайында база өске-даа Чарлыктарны бадылаан, оларның талазы-биле чарлыктарны, доктаалдарны хүлээп алган.

Депутаттар ооң соонда РСФСР-ниң Дээди судун сонгуп эгелээн. Ол айтырыгның талазы-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы О. П. Колчина сес алган. Россия Федерациязының Дээди суду 151 кижилиг кылдыр сонгуткан. Республиканың Дээди судунуң даргазынга депутат Л. Н. Смирнов, даргазының бирги оралакчызынга — А. К. Орлов, оралакчыларынга — Н. С. Прусаков, Н. Ю. Сергеева, В. В. Шубин сонгуткан.

Даргалакчы — М. Д. Миллионщиков социалистиг экономиканы болгаш культураны хөгжүдерингe ачы-хавыяаларлыг болганы дээш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдар кылдыр тургуснан Тураскаалдыг тук-биле шаңнаар дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын номчуп дыңнаткан.

Бо Тураскаалдыг тук республиканың ажылчы чоннарының күш-ажылчы маадырлыг чоруунуң үнелеткен демдэ кылдыр мөңге кадагалалга артар деп доктаалда чугаалаан.

Үлетүрүү, көдээ ажыл-агыйның, эртем, культураның, аныяктарның болгаш совет дайынчыларының эң эки төлөөлери — белүк депутаттар Тукту киирип келирге, залга бүгү олурганнар диңмиттиг адыш часкаан.

Чидиг-кызыл хилиң тукта — Владимир Ильич Ленинниң портредин чураан болгаш мыңдыг сестерни бижээн:

СЭКП Төп Комитеди

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели

ВЦСПС

РСФСР-ге

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар кыдыр.

Туктуң артыы талазында — Совет Эвилелиниң Сүлде демдээн чураан, бистиң күрүнеевистиң чартык чүс чыл төөгүзүнүң тураскаалдыг ийи чылын демдеглеп бижээн:

1917—1967

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүүн, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат Г. И. Воронова сес берген.

Социалистиг экономиканы болгаш культураны хөгжүдерингe ачы-хавыяаларлыг болганы дээш РСФСР-ни Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ооң Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, ооң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Профессионал Эвилелдериң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң дээди шаңнал-биле шаңнаанынга ханы өөрүп четтиргенин депутаттарның өмүнээзинден, Россия Федерациязының улустарының өмүнээзинден Г. И. Воронов илергейлээн.

Республиканың ажылчы чоннары Совет Төрээн чуртуң шаңналын хүлээп ап тура, ынакшылының болгаш кызыгаар чок бердингениниң баштайгы сестерин ленинчи партияга, ооң Төп Комитединге айыткап тур, оларның удуртулгазы-биле орус ажылчын аңы, колхозчу тараачын чон, интеллигенция — хөй национ-алдыг Совет Россияның бүгү улустары улус ажыл-агыйын хөгжүдерингe улуг чедишкиннерни чедип алган деп Г. И. Воронов чугаалаан.

Г. И. Воронов ооң ыңай Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда бедик сайзырангай үлетүрүг, көдээ ажыл-агыйлыг республика болу берген РСФСР-ниң хөгжүлдезиниң оруктарын чугаалаан.

Г. И. Воронов РСФСР-ниң культуразын хөгжүдерингe чурттуң ооң өске акы-дуңма эвилелдешкен республикаларының кирген болгаш кирип турар улуг үлүг-хуузун чугуулап демдеглээн. Коммунистиг тургузуушкунуң экономика, политика, культура талазында болгаш өске-даа талааларында бот-боттарын деткишкен, түүл-бүрү талалыг ол дуваламчы ленинчи орук-биле чедишкиниг, шалыпкын бурунгаарлаар арганы Совет Эвилелиниң бүгү улустарынга берип турары-биле бир дөмей кылдыр Россия Федерациязының улустарынга база берип турар.

Г. И. Воровонтуң чугаазын адыш часкаашкынары хөй удаа үзе кирген.

Тук тудукчузу—Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Москваның С. М. Киров аттыг «Динамо» заводунуң мастери депутат В. А. Телегин ук Тукту В. И. Ленинниң скульптуразының чаңынга тургуснан. Бистиң чуртувустуң эң улуг республиказы—Россия Федерациялының ажыл-чорудулгазы бедин-биле үнелеткенинге ханы өөрүп четтирген сагышсеткилин депутаттар үр адыш часкаашкынныңар-биле илергейлээн.

Сессия ажылын ооң-биле дооскан.

(СЭТА).

Бедик шаңнал

Республиканың совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарынга хөй чылдарда үре-түүнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң баштаар чериниң даргазы эш ПЕТР АРТЕМЬЕВИЧ ДЕЖНЕВТИ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-биле шаңнаан.

СЛЁТ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ ИЗИГ БАЙЫР!

ОҢМАС АЛДАРЛЫГ КИЖИЛЕР

Совет кижилериң чоргааралын болгаш хүндүткелин хаара түткан революсчу болган дайынчы эрес-маадырлыг чоруктар, ону боттандырып чогуткан быжыг тура-сорулгуг кижилер-биле бистиң Төрээн чуртувус кайгамчык байлак. Революцияның хөрөө дээш демисежип чораан ленинчи-большевиктериң, хамааты болгаш Ада-чурт дайыннарының киржикчилериниң алдар хавыязы бистиң совет улуска ыдыктыг болгаш өөдүр чагай. Ол бедик ачы-хавыяаны эң дээдизи-биле үнелеп турарының база бир чижээ, Төрээн чуртун камгалап тургаш инвалид болганнарга пенсиялары өстүрер, ону алыр байдалдары оларга чиигедир дугайында база Совет Эвилелиниң Маадырларынга болгаш Алдар орденниң үш чергелериниң эдилекчилериниге немелде чиигелделер дугайында партияның болгаш чазактың мырыңай чаа хүлээп алган шиитпирлери болуп турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белеткелдер үезинде хоочун салгалдың эрес-дидим демиселчилериниң иштинден мөчээннериниң тураскаалын ыдыктыы-биле мөңгежидери, ам-даа чурттап, ажылдап чоруур хоочун кижилерни алдаржыдып хүндүлээри кажангызындан-даа артык ханы утка-шынарлыг, онзагай байдалдыг болуп турар. Октябрь революциязының тиилээни, хамааты болгаш Ада-чурт дайыннарынга бирги социалистиг чуртту камгалап алганы, коммунизмниң өөдүр улуг туулуг бөгүн бедиди тудуп, аас-кежиктиг, тайбың чурттап турарывыс харын-на ол хоочун кижилериниң ленинчи Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле кылган өлүм чок маадырлыг чоруктарының ачызында болдуган дээрзин бүгү совет кижилер эки билир.

Социалистиг революцияның болгаш хамааты дайынның улусчу маадырларының, бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган улустуң ооларының болгаш кыстарының алдары өшпес. **«Бистиң улузувустуң оруу улуг. Ооң маадырлыг чоруу улуг. Олар келир үениң салгакчыларынга, хосталганың оруун шилип алган бүгү кижилерге мөңге үлегер-чижек болур»** деп СЭКП ТК-ның Октябрьның 50 чылынга белеткел дугайында доктаалында айтып турар.

Тывага Совет эрге-чагырга дээш чаныш-сыныш чок тулчуп чораан хамааты дайынның киржикчилери С. Кочетов, А. Чүлдүм, И. Сафьянов, О. Күрседи, С. Беспалов болгаш өскелер-даа база бо хүннерге чедир бистиң-биле кады чурттап, ажылдап чоруур С. Билчиир, Ф. Тараканов, С. Бүлчүн, С. Галкин, А. Петраков, И. Маадыр-оол болгаш өске-даа он-он хоочун салгалдың кижилериниң ачы-хавыязын Тываның ажылчы чоннары кажан-даа утпас.

Бистиң Төрээн чуртувуска эне кадыг-дошкун шылгалда болган Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга чижеглээр чүве чок маадырлыг тулчуп, амытынын берип, ханын, дерин төп чораан патриоттар бистиң республикада дыка хөй. Бүдүн миномёт батереязы чораан Шумов алышкыларның тоолчаан ат-сураа, тыва эки-турачы танкистерниң, эскадроннуң дайынчыларының маадырлыг херектери, узун походтары Тываның чонунуң сагыш-сеткилинге мөңге артып, аныяк салгалга кезээде үлегер-чижек болур.

Төрээн чуртунуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу, совет улустуң аас-кежиктиг чуртталгазы, Октябрьның, Ленинниң улуг идеяларының тиилелгези дээш амы-тынын хайыра чок берген Совет Эвилелиниң Маадырлары М. Бухтуев, А. А. Семирацкий, дайынчылар К. Коваленко, М. Лысков, капитан Т. Кечил-оол, лейтенант С. Бүрзекей, дайынчылар Дөңгүр-Кызыл, Мезил-оол, Нордуп, танкист Идам болгаш өске-даа дайынчы эрестер бистиң чүректеривисте мөңге чурттап чоруур. Бистиң чоргааралывыс болгаш хүндүткелиивиске хүн бүрү бүргедип чоруур Совет Эвилелиниң Маадырлары Л. Н. Ефимов, Х. Н. Чүргүй-оол, В. П. Брагин, Н. Н. Макаренко, Н. П. Кабак олар Төрээн чурт дээш канчаар тулчурул дээрзиниң биске диригг үлегер-чижээ, совет улустуң массалыг маадырлыг чоруунуң маргыш чок бадыткалы.

Чурттуң болгаш чоннуң кырынга диргелип келген өлүмүг аймылды чепсекти холга түткаш, ажып тиилээн, ам бистиң-биле кады тайбың иште шалыпчы туржуп турар орус, тыва, украин, белорус, казах, хакас, бурят, татар болгаш өске-даа хөй нацияларның ооолдар, кыстарын бүдүрүлге, тудуг, колхоз, совхоз, албан организация, өөредиге чери бүрүзүнден, он-ону-биле тып ап болур бис. Оларның барык шуптузу ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле, а чамдыктары хөй катап шаңнатканнар.

Совет Эвилелиниң бүгү черлериниде ышкаш, Тываның ажылчы чоннары, хамааты болгаш Ада-чурт дайынларының киржикчилериниң үнелеп четпес ачы-хавыяазын, эрес-дайынчы херектерин, чаңчылдарын ыдыктыы-биле үнелеп турар. Октябрьның 50 чыл оюнга белеткелдер-биле холбаштыр безин хөй үүлдер кылдынган. Мурнунда тургустунгулаан тураскаалдар, хөөрлер чурумчуттунган, Бии-Хемде, Өвүрде болгаш өске-даа черлерде тураскаалдар, тураскаалдыг бижимелдер кылдынган. Тывадан фронтуга баргаш мөчээннерге тураскаалмонументаниң орну салдынган. Школаларның аныяк истекчилери, аныяк туристер партизаннар, Ада-чурт дайынының киржикчилериниң дугайында хөй саныг үнелиг материалдарны, документилерин чыгган.

Тывага Совет эрге-чагырга дээш демисежип чораан хоочун кижилер-биле, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле ужуражылгалар, оларга тураскааткан кежээлер, хуралдар, дайынчы алдарның слёттары, республиканың суурларынга, школаларынга, бүдүрүлге коллективтеринге удаа-дараа болуп, аныяк өскенни совет патриотизмге кижизидип келген.

Ындыг массалыг хемчегларниң түүнели бөгүн Тываның найысылалы Кызылда чыглып турар слёт болуп турар. Биске хүндүткелдиг болгаш алдар-биле бүргеткен кижилерниң эң эки төлөөлекчилери ында чыылган. Олар боттарының эрткен алдарлыг оруктарын сагынмышаан, өзүп орар салгалга үнелиг чагын бээр, Октябрьның 50 чылын боттарының үлүү-биле демдеглээр дээш келгеннер. Республика слёдунуң мурнунда хоочун кижилерге тураскааткан слёттар бүгү районнарга бедик кедүрлүүшкүн болгаш ханы уткалыг, ол кижилерге алдар, хүндүткел кылдыр, аныяк салгалга өөредиг, чагыг кылдыр эрткен. Оларның өлүгүне, ол ышкаш республика слёдунга бистиң хүндүлүг аалчыларывыс, тыва эки-турачы эскадроннуң дайынчыларын өөредип, командалап, олар-биле кады фашистиг аг-шеригге удур тулчуп чораан И. Т. Кузнецов биле И. М. Наумов оларның киржип турарын республиканың чону улуг өөрүшкү-биле демдеглеп турар.

Бистиң хоочун кижилеривистиң революсчу дайынчы чаңчылдары төттүнмес байлак болгаш оларның маадырлыг чоруу өлүм чок мөңге. Бистиң улузувустуң ол чаагай хөрөө аныяк салгал ханы угаан биле ап, оларны дээп салгаан турааун дээш партия, совет, комсомол организациялары моон соңгаар-даа үргүлүү сагыш салыр ужурлуг. Бистиң хоочун кижилеривистиң дамчыдып бергени революсчу болгаш дайынчы алдарның эстафетазын совет улус, ооң аныяк салгалы кажан-даа салбас!

Тывага партизан отрядының командири, Ада-чурт дайынының киржикчизи чораан С. К. КОЧЕТОВ.

Баштайгы тыва партизаннарның бирээзи, Тыва Арат Республиканың партия болгаш күрүне ажылдакчызы чораан, мөчээн АДЫГ-ТҮЛҮШ ЧҮЛДҮМ.

Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтузунга Тывадан баргаш, маадырлыы-биле өлгеп, Совет Эвилелиниң Маадыры С. А. БУХТУЕВ.

Тыва эки-турачы эскадроннуң командири чораан, Тывага эвес келгеш, мөчээн капитан ТҮЛҮШ КЕЧИЛ-ООЛ.

КОСМОНАВТИКАНЫҢ ТӨӨГҮЗҮНДЕ ЭГЕ БАШТАЙГЫ!

Өөрүп тур мен

«Венера-4» совет автоматтыг станцияның Венера планетага хонупканын радиодан дыңнааш, үрүзмниң ханызындан өөрүп тур мен. Ол болза Хүн системазының планеталарын шинчилээр ажылдың бо үеде канчаардаа аажок улуг чедишикини-дир.

В. ОЧУР.

Төөгү эртемпериниң кандидады.

Ыры, шүлүк ышкаш!

Найыралдың демир оруубиле төөгүлүг, кижи сеткилинге хайыралыг черлерге— Шушенскоеге, Ленинградка, Москвага чорааш, чап-чаа эзп келдим. Октябрьдан төрүттүнген чаа амыдыралдың улуг демдектери магалыг, Төрээн чуртка чоргаарланып, сагыш-сеткил хайнытып, ыры, шүлүк ышкаш чаагай кынныл келир чүве чорду.

Ам совет күрүнеиң чаа чедишкинин — «Венера-4» станцияның Венераның агаарынга хемчээшкиннер кылганын болгаш ол бөмбүрзекке хонупканын дыңнадым. Ыры, шүлүк ышкаш чүве-ледир! Юбилейге эртемниң бо улуг белээн кижи кайгап ханмас-тыр!

И. САРЫМ-ООЛ,

Өвүр, райпо ажылдакчызы.

Октябрьның базымы-дыр

Улуг Октябрь чүгле черниң бүгү диптеринде эвес, космостуң кызыгаар чок делгемнеринде хере базып турар. Ооң боттуг херечизи— Венера планетада бистиң станциявыстың хонганы. Совет эртемниң чаа шылгарааңгай чедишкини мээң чүрээмни улуг чоргаарал-биле долдуруп тур.

Н. МАКАРЕНКО,

Совет Эвилелиниң Маадыры.

ЭКИИ, ВЕНЕРА!

Планеталар аразының «Венера-4» совет автоматтыг станциязы бөгүн Венераның агаарынга хемчээшкиннерни чоруткан болгаш планетага хонупкан. Совет эртемденнериң чаа чедишкинин космиктиг оруктарның баштайгы эртикчилери канчаар үнелеп турарыл? СЭТА-ның корреспондентизиниң ол айтырыынга ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы Павел Романович ПОПОВИЧ мынчаар харыылаан:

— Чаа шенелдениң ужур-утказын үнелеп чедери берге. 1957 чылдың октябрь 4-тен бээр-ле октаргайның баштайгы шинчээчизи — совет улустуң үнүп эгелээн чадазынче, сылдыстарга чедер чадаже база бир чугула базымны кылганы ол-дур. Хүн кавызының девискээрин ээлеп алыры бистиң үениң кижилериниң караанга көзүлдүр-ле боттаны бээр дээрзин космиктиг эраның баштайгы он чылының дуржулгазы көргүзүп турар.

Венера дугайында бис чүү билир бис? Бистиң планетаның эдептиг космиктиг кожазы бо хүннерге чедир билдинмес турган болгай. Совет болгаш америк эртемденнериң кылып чорутканы радиолокациялыг шинчилел Венераның чамдык чажыттарын илередир арганы берген. Ол планетаның бодунуң өзээн долгандыр дескинер үеси Черниң 200—300 хонуунга деп, а ооң булут үстүнде каттарының температуразы Цельсийнии-биле 300 градуска чоокшулап турар, ол—кончуг-ла изиг планета деп чүвени ынчаар тодараткан.

1961 чылдың февральда космос ужудуушкунунуң төөгүзүнде бир-ле дугаар «Венера-1» деп совет автоматтыг станция Венерага чедер ырак орукче үнүпкен, ооң соонда «Венера-2» болгаш «Венера-3» деп аппараттарның ужудуушкунун чоруткан болгай. Чажыттарлыг планетага совет вымпелди чедирген...

Ынчалза-даа Венераның чажыттары шоолуг-ла ажыттынмаан турган. Чижээлээрге, ооң туруп турар бүдүмелиниң хевири база ооң иштики тургузуу биске билдинмес турган. Адак сөөлүнде, эң-не солун айтырыгларның бирээзи — Венерада амыдырал бар бе дээрзи билдинмес турган. Англи фантас чогаалчы Артур Кларктың «Эдемага чедир» деп чечен чугаазын номчаан боор силер. Венерада дириг үүлдерни — хевис хевирлиг үнген көжүп чоруур чиңгистерни баштайгы космонавтар угаансарыыл чогу-биле өлүрүп каанын ол чечен чугаада тодаргай бижээн. Ам-даа Венерага чеде бээр совет космиктиг аппараттар ол дугайын тодаргай көргүзе бээр.

Хүн системазының шинчилээшкининде эң чугула чадаларның бирээзи болза, өске планеталарга, хамыктың мурнунда Марска болгаш Венерага автоматтыг аппараттарны хондурарын боттандырары болур деп, космиктиг эраның он чылынга турасказаткан илеткелинге ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш чугаалаан. Ол чорук эртемниң болгаш конструкциянның хөй-хөй чаа соруулгаларын шиитпирлээрин негеп турар.

Космиктиг техниканың амгы хөгжүлдезиниң ачызында октаргайны шинчилээриниң калбак перспективазы бүгү кижи төрелгетенниң сагыш-сеткилин хайныктырып турар. Бистер, космонавтар, ону кымдан артык сонуургап турар бис. Ам үеде, кажаа планеталар аразының чаа совет станциязы Венераның агаарынга хемчээшкиннерни чоруткан болгаш ооң кырынга хонупкан үеде, бо кайгамчыктыг чедишкин дээш изии-биле байырлап, мынча деп чугаалап турар бис:

— Экии, планета Венера! Кижи сеңээ уткуштур база бир базымны кылган-дыр!

Космостуң ыракшыл харылзаазының төвүнден репортаж

Чугааның мурнуу чарыында бо кайгамчык эртем хоорайы-биле таныштыра каптайын. Үжен метр бедик туруштуң бажында антенналың «кулаан» тургузуп алган шинчилекчилер моортан октаргайда ужудуушкунну хайгаарап турар.

Дээр ак-көк, шупту чүве көскү. Адыш оюу-ла. Кедергей улуг аяк хевирлиг антенналарны өттүр хүн чырыы өдүп турар. Обсерваториянның мырыңай өдээнге киир-ле чылыг көк далай чалгып чыдар.

...«Хоолайның» үдүнче кире бердивис. Ооң бажында сес ... на чечек халбаны ышкаш кылдыр тудушкан. Антенналарның кырының шолу 1500 дөрбелчин метр хире. Хоолайның иштинде чартык эрттиркчи херектелдерлиг аппараттар долган.

Антенна улуг болган шудум-на, ооң кырынга октаргайдан келген хөй хемчээлдиг «үн» «туттунар» ырак «үннерни» эртемденнер эки «дыңнап» алыр. Октаргайдан келген радио чалгыглары антенналың кырынга дүшкеш, тускай рупор дамчыштыр эрткеш, демир удазынны дамчып, өске шимээн холумаандан хосталып, күштелип турар. Маңаа тускай эртемниг ажылдакчылар ол үннерни сорттап, октаргайның янзы-бүрү булуңнарының дугайын, өске галактика системаларының дугайын «чугаалап» бээр кылдыр албадаар.

Антенналың ээлери-биле чугаалажып турумда, сирена кедергей өткүт алгырыпты. Адаавыста шала бадып-ла жагды ышкаш. «Хоолай» бодунуң өзээн долгандыр дескине бергени ол. «Венера-4» биле эртенги харылзааны кылырывыс ол-дур» деп, операторлар мени оожуктуруп турлар. Планеталар аразының автоматтыг станциязы оруун доскалак чорда, антенна ооң үүнүн дозуп турганы ол чүве.

Эртем шинчилелдиң бо чериниң дугайын тодаргай чугаалаары берге. Космиктиг корабльдан телеметриг медээни алган соонда, ийи-ле минута эртерге, эртемденнер ооң түннелин парлап каан хевир-биле алыр деп чугааларгала четчир. Янзы-бүрү космиктиг үүлдер-биле — Черниң кылымал спутниктери-биле, ужудукчулуг космиктиг корабльдер-биле, планеталар аразының автоматтыг станциялары-биле харылзажырының болгаш оларны хайгаарарының чер кырында кайгамчыктыг бөлүк чепсектери мында бар.

...«Венера-4»-биле сөөлгү харылзааның белеткели эгелээн. Мында бүгү үүлдер ол сорулгага чагырткан. Чоокта чаа 114 дугаар чугаалажыгны кылган, ооң сөөлүнде станцияның оруун доозулдурарын көрген.

...Техниктиг удуртулганың сөөлгү хуралы. Тускай эртемниглер хамаарышкан үүлдериниң дугайын илеткеп тур.

Хурал сөөлүнде улус эки дыштанып алыр сорулгалыг тараан. Ынчалза-даа кым-даа удуваан. Мен шагымче удаа-дараа көрүп, ооң согунчугажын дүргедедир идипсе деп четтикпейн тур мен. Дүнекиниң үш шак, а аалчылар бажынында хүндус-биле дөмей-ле шимээнниг. Оперативтиг бөлүк барык бүдүн составы-биле ажылдың кандыг-кандыг болурун чугаалажып тур. Карангы. Дээр биле черниң аразында Венера көстүр-көзүлбес чырып тур.

...Харылзаанын программазын самбырада минута аайы-биле хуваап каан: кажа, кажан, кандыг медээ бээрин айтып бижээн.

Бо-ла болгай: команданы берптилер!

5 шак 41 минута. Күзениишкин улгадып тур. Команда келди: «Дыңнаңар! Медээ чырыктың көстүп кээрин маңаңар!»

5 шак 42 минута. Өңнүт төгерик шилде шавышкак дөрт-булуңчук көстүп келди: медээ ол-дур. Медээ оттуп шурап турар шугумун тынар-тынмас көрүп тур бис. Харылзаа быжыг чоруп тур.

6 шак 05 минута. Программа өзүгаар станция Черни «дилеп» эгелээн, ол параболиктиг чидиг үштүг антеннаның дузазы-биле харылзажыр. Ол антенналы ажылдадыптарга, медээнин көскүзү 300 катап улгадыр. Телеметриктиг медээлер кээп эгеледи: хүн батереяларының күзениишкини — өйтап, температура, базыышкын — кончуг эки.

Чер чырып олур. 7 шак 15 минута. Элдеп үүлдерлиг планетага чедир санныг километрлер арткан.

7 шак 39 минута. Медээ чиде берди — хондуруп турар аппарат хоорлу бергени ол-дур. Ооң соонда ол аппараттың бодундан медээ кээп эгеледи: көскүзү-даа кедергей. Хондуруп турар аппараттың антенназы тергиин-не ажылдап чор.

Ол антенналы чогаатканн инженерге улус шупту байыр чедирип тур. Чоргаараачыг болбайн канчаар...

Элдеп үүлдерлиг планета чоокшулап-ла олур.

Харылзааны чорудуп турар инженер газ анализин айтырды. Харыы мындыг: агаарның кол нуруузу хомрзүг ажыг хей. Кислородтуң болгаш суг бузунуң шоолуг эвес холумаа бар. Азоттуң бар-чогу билдинмес. Черден барык-ла 80 миллион ажыг километрде турар планетаның агаар шывыының дугайында медээлер ол-дур!

Агаар дугайында хемчээшкиннер болгаш медээнин дамчыдылгазы 25 километр кудулаашкынның үеинде бүдүн чартык шактың дургузунда чоруп келген. Хондуруп турар аппарат ук планетаның кырынга оожум барып хонупкаш, ССРЭ-ниң сүлдезин дурзулээн вымпелди аңаа чедирген.

Улуг Октябрьның 50 чылының бүдүүзүнде совет эртем болгаш техника октаргайны шинчилээринге кайгамчыктыг чаа тиилелгени чедип алган...

Г. КУДРЯВЦЕВА.

(СЭТА-ның тускай корреспондентизи).

Космиктиг ыракшыл харылзаанын төвү, октябрь 18.

МОСКВАНЫҢ ДАШТЫКЫ ААЛЧЫЛАРЫ МАГАДААН

Совет эртемденнериң ол улуг чедишкинин дораан тайылбырлаптар сөстерни тывары берге. Планеталар аразынга ужар автоматтыг станцияның Венерада барып чиик хонганы — совет эртемниң болгаш үлетпүрүүң хөй адырларының шылгарангай чедишкини болган.

Совет кижилер — бистиң акы-дуңмаларывыс. Ынчангаш оларның чедишкиннери силерниң боттарыңарга, биске-даа база бир дөмей чоок—деп, Софияның «Энергия төлевилели» институдунуң кол конструктору Кирилл Петков медеглээн.

Венераның сонуурганчыы кижилерниң сеткил-сагыжын хөй чылдар дургузунда хөлзедип келген. Ол планетада көстүп көрбээн, кижи чеде албас үүлдер хөй кылдыр кезээде сагындырып чораан. Ооң дугайын бистиң литературвыстың чеже номнарында чугаалаваан дээр!

Венгр чогаалчылар Венераны боттарының чогаалдарынга кезээде бедик чаагай мөзүлүг бодалдар-биле холбаштыр бижип келген деп, венгр шүлүкчү Иштван Шимон чугаалаан.

* * *

—Совет эртемниң база бир тиилелгелиг болганы — «Венера-4»-түң чиик хонуушкун кылган дугайын бистиң төлээлеривис өөрүп дыңнаан—деп, Вьетнамның Демократтыг Республиказының эртем ажылдакчыларының болгаш тускай эртемниглериниң төлээлериниң баштыңы, ВДРниң эртем, техника талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Сан Дай Мгио СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалааш, ол шенелдениң үе-чада бүрүзү улуг чедишкин деп үнеледип турар дээн.

Планеталар аразынга ужар автоматтыг станцияның Венерага барып хонганы—совет эртемденнериң улуг шылгаралы-дыр. Силерниң чуртуңарның космос талазы-биле чедишкиннерин кезээде сонуургап турар мен деп, итали «Новасидер» дээр садыг фирмазының төлээзи Мария Грация Джара СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Төрээн чуртка рапорттаан

Юбилейлиг чылдың социалистиг чарыынга күш-ажылчы улуг тиилелгени бистиң республиканың найысылалының бүдүүлге коллективтери чаалап алган.

Дүүн Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүүлгелери он айларның бүдүүлге планын үзе күүсеткенин Төрээн чуртка рапорттаан. Он айларның бүдүүлге планын хуусаазының бетинде күүсеткен бүдүүлгелерге алгы заводу, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери, хлеб заводу, электростанция, тараа сайгарар бааза, типография, хоорайның сүт заводу, амыдыралхандырылга комбинады хамаарыыр. Хлеб заводунуң коллективи бүдүн чылдың бүдүүлге программазын октябрь он бирде, а алгы заводунуң ажылчыннары октябрь беште-ле чедишкинниг күүсеткенин илеткээннер.

Октябрь айның төнчүзүнге чедир хоорайның үлетпүрү пландан ажыр нинти продукцияны барык миллион хире рубльге ажылдап үндүрер, ол дээрге хүлээлгеде көрдүнгенинден ийи катап хөй болур дээни ол.

Массаже

Чоокта чаа Улуг-Хем районунуң Баян-Кол суурга ында «Билиг» ниитилелиниң лекторлар бөлүүнүң хуралы болган. Аңаа «Лекторларның масса-биле харылзаазы» деп темага хамаарышкан илеткелди дыңнаан. Ол ышкаш бо чылдың эрткен үеинде чон ортузунга кымнарның кандыг темаларга лекция, беседа чоруткаының тодаргай түңнээн, моон соңгаргы сорулгаларны тодараткан.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер чон ортузунга партияның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын тайылбырлап таныштырар талазы-биле болгуг хемчегларни ап чорударын чугааланнар.

Ам бистиң лекторларывыс партийжи даалга-биле масса чонуң ортузунга агитация ажылын калбарты бергеннер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

1967 ч. Октябрь 20.

ШЫН

2-ГИ АРЫН

ХҮННҮҢ АЙТЫРЫЫ— КЫШТАГЛААШКЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

Улуг-Хем районунуң «Х Улуг хурал» колхозунуң малчыннарының хуралынга мал кыштаглаашкынга багай эвес белеткенгеи. Малчыннар 8 звено болуп үстүп алган, кыштагларын септеп, чурттаар бажыңнарының капитал болгаш үүрмек септелгелерин чорудуп турарлар.

Малчыннар мал чемнериниң белеткелиниң үеинде эки ажылдаанар. Олар ам бригадалардан алган сигеннерин кыштагларында чедирип ап турарлар. Ам үеде бүгү кыштагларның кол нуруузу септеттинген. Х. Биче-оол, Ч. Эртине, У. Биче-оол болгаш оон-даа өске хойжуларның кыштагларын септеп доосканы, мал чемин сөөртүп алганы дээш хуралга мактап демдеглээн.

Ооң-биле кады С. Серен-оол, М. Ховалыг, Б. Санчай-оол ышкаш малчыннар кыштаглаашкынга багай белеткенген болгаш чаңгыс тудум-даа сиген белеткен албаан деп хуралга шүгүмчүлеп турган.

Ниитиниң малының аразынга хуу малды тургуспас, аңылаар, хууда мал тударының нормазын сагыыр, малчыннарның чурттал-га-амыдыралын улам экижидер, транспортту, ылаңгыя аът транспортун чеп ажыглаар, кыштагларның септелгезин ноябрь 1-де бүрүн доозар деп малчыннарның хуралынга шиитпирлээн.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

* * *

Бистиң «Кара-Хөл» колхозтуң Кула-Аксыр сүт-бараан фермазының коллективи кыштаглаашкынга багай эвес белеткенген. Ферма 200 ажыг тонна сигенни болгаш көк суланы белеткээш, ооң 70 хуузун сөөртүп алган. Кадарчы К. Кара-оол бодунуң күжү-биле 20 ажыг тонна сигенни белеткээш, ооң 10 тонназын кыштагда чедирип алган. Ол кыштаан септеп, курган өдекти бөлүп алган.

Саанчы Х. Балаат эрткен тос айлар дургузунда тыва инек бүрүзүнден 1100 литр сүттү саггаш, саанчылар аразында социалистиг чарышка бирги черни алган. Ол ам Москва, Ленинград чедер найыралдың поездизинге чорааш, ээп келген.

Колхозтуң баштаар черинге, ылаңгыя зоотехник эш О. Мандактың адрезинге мындыг айтырыгны чугаалаза чогуур. Ферманың инектериниң уксаазын экижидер айтырыг сөөлгү үеде утундуруп турар апарган. Ооң түңнелинде бистиң инектеривис шоолуг сүт бербес, улуг эткирдаа эвес, ийниниң аразында апарган. Бир эвес сүт саар дээр болза, инектиң сүткүр продуктулуун бедидериниң хемчээн алыр, а эт бүдүрерин көвүдедир дээр болза, одарладып семиртир херек. Кайызында-даа чок, ийниниң аразынга туруп бээрге, ажыл-агыйга улуг ажыктыг эвес болур. Мал ажылын кандыг угланыышкынбиле чорудар дээн болдур, ону эчизинге чедирер ужурлуг.

С. ДАМБА.

Бай-Тайга район.

* * *

Эрзин районунуң Ленин аттыг колхозунуң сүт-бараан фермазының чаа кыштаан район төвү биле колхоз суурунуң аразында доңмас кара суглуг черде тудуп тургускан.

Колхозта тудуг бригадазының бригадири эш Ч. Дамбааның удуртулгазы-биле тудугжулар саар инектериниң болгаш бызааларның ийи улуг кажааларын тудуп доосканы. Ол кажааларны механизастап турар. Ында үш аал ишти чурттаар чурттал-га бажың болгаш бир кызыл булуңду база туткан.

Фермага электри чырыын киирерин, радио точкаларын кылырын ноябрь 1-де доозар дээш тудугжулар ажылдап турар. Колхозчу тудугжулар оон-даа хөй ажылдарны кылган. Олар сиген шоолуге ниити узуну 10 километр чыраа кажааны аргып туткан болгаш 10 тонна сигенни кескеннер.

Бо кылдынган ажылдар болза тудугжуларның Улуг Октябрьның юбилейинге күш-ажылчы белээ болур.

К. ХАНГАЙ.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Октябрь 19-ка чедир республиканың ажыл-агыйларында 12,5 муң га тараа культуралары ажаап алдынмаан. Ылаңгыя Барыын-Хемчик районунуң колхоз, совхозтарында сыпта болгаш тавычаларда 3,7 муң га тараа, азы оларның бүгү шелүүнүң үштүң бири кезии ажаап алдынмаан. «Шекпээр», «Барлык» совхозтарның тараажылары болгаш механизаторлары дүжүт ажаап алыышкынын кончуг шүшпен чорудуп турар. Барыын-Хемчик районунуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының талазындан хыналданы кошкатканының түңнелинде, ында күш-ажылдың организастаашкыны багай, аяс хүннер турааза, ажаап алыышкынның темпизи кончуг оожум. Сөөлгү беш хонукта районнуң ажыл-агыйлары чүгле 500-ле га тарааны ажаап алган, а комбайн бүрүзүнүң эзлчегде ажылы ортумаа-биле 2-ле га болган. Кедээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги эш Т. Темир-оол база ол совхозтарның директорлары эштер Чульдум, Макальский олар кезилдеги дүргедедир дээш боттуг хемчегларни албайн турар. СЭКП райкому тургустунуп келген бо байдалдан чогуур түңнелди кылыр ужурлуг.

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» «Тыва» совхозтарында, Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтарында байдал оон дээредевес. Ында 5 муң ажыг гектар тараа культуралары ажаап алдынмаан.

Ажаап алыышкынны «Найырал» совхоз база саадып турар. Шаңчының шелдериндe 3 муң ажыг га тараа ам-даа ажаап алдынмаан.

Октябрь 19-ка чедир күрүне шыгжамырынче 115723 тонна тараа урдунган, план 192,8 хуу күүсеттинген. Тараанны колдуунда Таңды районнуң ажыл-агыйлары садып турар. Тыванын хову ажылдакчылары чоокку ийи хүннерде тараа хүлээп алыр пунктуларже амдаа 4,3 муң тонна тараанны чорудуп, күрүнеге тараа садар планны ийи план чедирип, 120 муң тонна тараанны садып болур аргазы бүрүн бар, ынчангаш Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр алган хүлээлгелерин чедишкиниг күүседиринге төлептиг улуг-хууну киирип болур. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарның, «Найырал» совхозтуң хову ажылдакчылары алган хүлээлгелерин ажыл-херек кырынга быжыглап, боже кичээнгей салыр ужурлуг.

Тыванын ажыл-ишчилери! Кыш ырак эвес. Тараа ажаап алыышкынын доозуп, октябрь 21-ге чедир Төрээн чурттуң шыгжамырынга 120 муң тонна тыва тараанны урар дээш күзениишкинни салыылыңар!

«Совет Тыва» колхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Даржаа Даржаевич ЭРЕСТОЛ-биле бистиң тускай корреспондентивис ужурашкаш, ооң айтыыглар салган. Тывада эң баштайгы Маадыр аңчы мынча деп харылаан:

— Совет кижилериниң болгаш делегейниң депшилгелиг бүгү кижи төрелгетениниң байырлаары Октябрьның 50 чылын ыраккы тайгаларга эрттирер аваар жек. Черле онзагай чыл-дыр бо. Совет улустуң чаагай чоруун улам ыңай бедидер дугайында СЭКП ТКның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыжыының үшкү сессиязының чугула документилери болгаш өске-даа хемчеглер чурттуң экономиказын, культуразын чечектелдиреринче, чурттуң камгалал күчүзүн быжыглаарынче уеланган. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының тодаргай херечилери ол-дур.

Бо чылын төрээн болгаш өскен черим — Чолас-Чаныгыже аңнап аттаныптар мен. Аңныыр мергежилиниг өөренип алган дуңмам Кушкаш, күдээлерим Даргат, Тараачын-оол олар-биле бир звено болуп алгаш аңнаар бис. Аныяк аңчылар адаларының изин базып, аңныыр-тывыш ажылынга чыл келген тудум-на мергежип турары өөрүнчүг-дүр.

Мээң ажылымны үнелеп, Маадыр ат тыысканын бүгү аңчыларның маадырлыг чоруу кылдыр санап турар мен. Бо чылын 27 киш, 350 диңни дужаар мен, хүлээлге ыяап-ла күүсеттинер, алдарлыг 50 чылга белээн ол. «Шынның» номчукчуларынга 50 чылды таварыштыр аңчы байырны чедирбишаан, амыр-мендини күзедим.

Аян-чорукчулар ээп келген

Октябрь 18-те кежээкиниң 5 шакта Тывадан Ленинград хоорай четкеш келген 474 аян-чорукчулар республиканың найысылалынга менди-чаагай чедип келгеннер.

Эң баштай ТВА 52—46 дугаарлыг автобус аалчылар бажыңының чанынга доктааган. Ырак оруктан келгеннерни оларның эш-өөрү, дөргүлтөрелдери чылыг уткаан.

Ол автобустан үнүп келген аян-чорукчу Сайын-Белек Күдер-оолович Сарыглар-биле чугаалажы бердим.

— Чүү дээр боор ону, дуңмам, меңээ улуг-ла аас-кежик таварышкандыр деп бодап чор мен. Суттатчы кижи болгай мен, ам төрээн Дөң-Терезиним кайы сен дээш, хап четкеш, кызып ажылдаар, бо-ла!

Удатпаанда өске автобустар шуужуп алган чедип келдилер. Ол аразында аалчылар бажыңының чанынга эмгежок кызылчылар чыглып келген. Аян-чорукчуларның аттанып үнген черинге уткулганы кыска митингизи болган. СЭКП обкомунуң секретары К. С. Шойгу, профэвиледдер чөвүлелиниң даргазы Т. Ч. Норбу болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Д. Чола олар чүве чугаалаанар.

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң хойжузу Барба Базырович Базырга ужуражы бердим.

— Ленин башкының чурттап, ажылдап турган черлерин, хаанныг Россияның агентилериниң чаштынып турган чадырын, база Ленинни болун көрдүм. Ол-ла чоруп турумда, чоннуң херээ дээш, аас-кежиктиг чурттал-га дээш, улам кызымаккай ажылдаар дугайында бодалдар мээң бажымда ыяк сиңникти—деп, ол чүрээниң ханызындан чугаалай-дыр!

Кежээ чамдык аян-чорукчулар районнарже чаныпкан.

О. ТАРЫМА.

ЧАА ШКОЛА

Чоокта чаа Тээли суурда уругларның хөгжүм школазы ажыттынган. Ында 54 уруглар өөренип эгелээн. Бо хүннерде школада кичээлдер чедишкиниг чоруп турар. Оон директору Кызылдың музыка училищезинин бо чылгы доозукчузу Ооржак Кара-кат.

Ол-ла училищени дооскан аныяк тускай эртемниглер Куулар Ким-оол, Хертек Анчымаа кичээлдерни бедик деңнелге эрттирип, хөгжүмге хандыкшылдыг бичии чаштарның хүндүткелин чаалап алган. Ук школа чоокта чаа ажыттынза-даа хөгжүм херекселдери-биле бүрүн хандырттынган.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

АЛДАР-АДЫ ӨШЛЕС ЧЫЛДАР

Үлүүм кирген

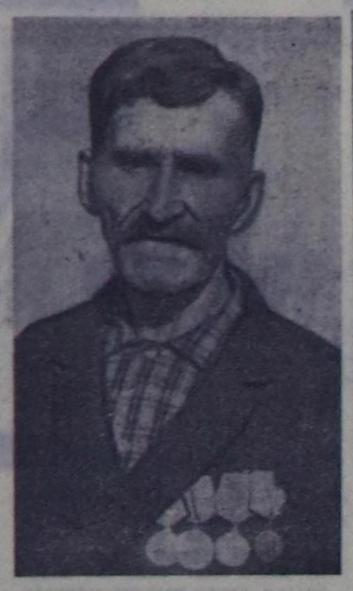

«Совет улустуң чаагай байдалын өкжидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң сентябрь Пленумунуң доктаалын танышташ, назы-харым улгадып, кыраан пенсионер мээң сагыш-сеткилим чайгаар-ла дойлуп, бо улуг ада сагыш салыышкына өөрүп четтиргенимни дериеп сөглээр сөс тыпшаштыр мен.

1919 чылдан 1924 чылга чедир Бологовтуң ак гвардейжилерин, Каа-Хем районунга ак бандаларны база чурттуң болгаш даштыкының феодал идегеттериниң үймээнин чылча шаварынга кириштим. Фашистиг Германияга удур Ада-чурттуң Улуг дайынынга 1942 чылда барып киржип, маадыр хоорай Ленинградтың камгалалынга, а ооң соонда Чехословакияга чедир дайынның узун оруун эртип чорувуста, дайын төнген. Дайын сөөлүнде 1945 чылда төрээн Тывамга чедип келдим.

Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозу 1930 чылда организастаттынын тургустунуп кээрде-де, колхозка кирдим. А 1965 чылда, 68 харлаанымда, төрээн колхозумнуң ажылышчилери мени пенсияже үдээн. Совет чазактың ап чоруткан чаа хемчеглерин ёзугаар мээң пенсиям база өзер. Пенсионер болзумза-да, кампания ажылдар үезинде колхозумнуң ажылынга киржип, биче-даа бол, үлүг-хуумну киирип турар мен.

Хамааты дайынының болгаш Ада-чурттуң дайынының киржикчизи болганымда, коммунизмниң келир үезинин тургузукчулары — школачыларга лекция, беседаларны кылып, школага юбилейлиг чылдың музейин тургузарынга база киришкен мен.

Совет эрге-чагырга дээш, бистиң хөй националдыг совет улустуң келир үези дээш тулчуп чораан бодумнуң дайынчы оруктарым сактып, ам бистиң Төрээн чуртувустуң бүлүн бүрүзүнде кайгамчык чаагай амыдырал-чурттаганы караам-биле көрүп, магадап чор мен. Ынчангаш Совет чарге-чагырганың 50 чылдыг юбилейинге кайгамчык өөрүшкүлүг ужуражып тур мен.

Ф. ТАРАКАНОВ,
хамааты болгаш Ада-чурт дайынларының киржикчизи.

КАДЫГ-ДОШКУН ЧЫЛДАР ЭРТИР

Совет эрге-чагырганың чартык үүс чылы—төөгү талазы-биле кайгамчык улуг, бүгү делегейге сураглыг болуушкун. Октябрьның 50 чылы совет кижиге эң-не эргим болгаш хүндүткелдиг. Бо үениң дургузунда бистиң улузувус үүнү чурттап эртпээн дээр: социалистиг революцияның тиилелгези дээш большевик партиянын, улуг Ленинниң улуртулгазыбиле революстуг демисел, даштыкы интервенцияның база хамааты дайынның кадыг-дошкун чылдары, ажыл-агый үрелиишкини, аш болгаш соок.

Үүгле ол эвес болбайн аан. Бергелерни эртир бистиң улузувус өөрүшкүнү, тиилелгени база чедип ап турган. Даштыкы интервентилерни сывырып үндүрген, хамааты дайынга тиилеп үнген, улус ажыл-агыйын социалистиг ёзу-биле эде тургускаш, социализмниң бүрүн тиилелгезин чедип алган. Моңу үүгле ленинчи партияга удуртканы, бодунуң хөрээнин шыннынга бүрүн бүзүрээн, маадыр түрлүг кижилер—совет улус кылып шыдаар турган.

Аар-берге демиселге чедип алганывыс аас-кежиин, делегейде кара чаңгыс социалистиг Совет чуртту узуткаар дээш, 1941 чылда бистиң Төрээн чуртувусче оор ёзу-биле халдаан немец-фашистерниң сагыжы тоң кара турган. Фашизмниң араатанзыг аг-шерии-биле өлүмнүг сегиржип алышкына база-ла совет улус тиилээш, Төрээн чуртунуң хосталгазын, хамаарышпас чоруун, делегей цивилизацияның камгалап алган.

Бодунуң улузунуң шак ындыг маадырлыг чоруунга биче-даа бол үлүүн киирген кижи, байырлал бүдүүзү бо хүннерде, бодунуң чону дээш, эш-өөрү дээш чоргааралын чугаалавас арга чок-тур. Ам 65 харлап чоруур кырган мен хамааты дайынның ужу-кыдыынга киржип, ак дээрбечилер-биле, контрабандалар-биле үскүлежиишкиннерге кириштим. Мээң салгалым үезиниң кижилеринге Ада-чурттуң Улуг дайыны, аңаа совет улустуң маадырлыг чоруу, улуг тиилелгевис кеззеде сагышта артып калган. Төрээн чуртунга, Коммунистиг партиязынга бердинген улус чүге-даа аштырбас, маадыр түрлүг дээрзин төөгү бүзүреп көрген. Мен Ада-чурт дайынының эгезинден барык төнчүзүнге чедир кириштим. Тиилелге дээш амы-тынны харам чокка тулчуп чордувус. Менээ Совет Эвилелиниң Маадыры атты-даа тывыскан.

Дайынга эрес-дидим чорук ат-алдар күзээнинден эвес, а Төрээн чуртунга, чонунга, партиязынга бердинген чоруктан, совет патриотизмден тыптып келир. Бир эвес ол шынарлар чок болза, чеже-даа ат-алдар күзээн кижи, дайынга-даа, тайбың ишке-даа ону чедип ап шыдавас. Ынчангаш аныяк салгалга аалаларының болгаш акыларының, аваларының болгаш угбаларының революстуг дайынчы чаңчылдарын ханы өөренип, боттарын Төрээн чуртунуң, партиязының, улузунуң хөрээ дээш, коммунистиг тургузуушкунунуң өндүр улуг сорулгазы дээш дайынчы-даа, тайбын-даа демиселге бүгү тала-биле белеткээрин бөгүн чагыксаан мен. А олар хоочун кижилерниң эки чаңчылдарының төлептиг уламчылакчылары болуп шыдаар-даа.

Л. ЕФИМОВ,
Совет Эвилелиниң Маадыры.

Совет Эвилелиниң Маадырлары (солагай талазыныңаң талазынче) В. П. БРАГИН, Л. Н. ЕФИМОВ, Х. Н. ЧҮРГҮЙ-ООЛ, Н. Н. МАКАРЕНКО.

Салгакчыга күзел

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак совет кижилериниң чаагай байдалын улам ынай көдүрер дугайында ада сагыш салыышкынын илергейлеп турар. Октябрьның кайгамчыктыг байырлалының бүдүүзү болуп шурар хүннерде бистер, Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип, Төрээн чуртуң хамаарышпас чоруун болгаш хосталгазын камгалап чораан кижилер, коммунизмни боттарының холдары-биле тудуп турар амгы салгалдың кижилеринге улуг күзелди парлалга болгаш радио дамчыштыр чугаалаксап чоруур бис.

Бистер, Ада-чурттуң дайынының киржикчилери, амгы үеде совет кижилериниң тургузукчу ажылының кайгамчык улуг түңнелдерин магадап ханмас бис. Калчаа дайзынның үреп кааны хоорайлар, суурлар база катап улам чаагайжыды туттунган болгаш качыгдаан кижилериниң амыдырал-чуртталгазы чечектелген.

Ол бүгүнү көргеш, бистер бо улуг чаагай херекке үлүүвүстүң киргенин чоргаарал-биле көрүп чоруур бис. Чуртувустуң хамаарышпас чоруун дайзындан камгалап алганывыстың ачызында амыдырал чаагайжаан болгаш амгы салгалдың кижилери тайбың ажылдап, чуруттап шыдаар аргалыг болган.

Амгы салгалдың кижилери Төрээн чуртунга кызыгаар чок ынак болурун, канды-даа ажылдың бергезинден чалданмазын, хамыктын-на чупулазы — херек апарганда Төрээн чуртуң камгаладының Хөрээнге кеззеде белен турарын, ыдыктыг шыннын хөрээ дээш амызын бээринге чалданыш чок болурун күзевишаан чоруур мен.

Амгы үеде Совет Чепсектиг Күштерниң хүрээлениде албан эрттирип турарларга база ам албан эрттирип баарларга болгаш халажып чанып келген аныяк салгакчыларга үстүнде чугаалаан күзелдеримни катап-катап чагып чоруур мен. Бистиң салгалдың аныяк өскени улуг кижилер бистериниң түтсүп бергенивис эстафетаны кажан-даа ышкынмас, дадыккан кижилер болур ужурлуг.

Мен ам тайбың күш-ажылда мен. Ынчангаш, аныяк салгакчыларга чагыгны бербишаан, бодум Төрээн чуртумнуң, партияның айтыышкынын күүседиринге моон соңгаар-даа шудургу болурумну хүлээнип ап өөр мен.

«Бүгү-ниитиниң шериг хүлээлгезиниң дугайында хоойлуну» ССРЭниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының үшкү сессиязынга хүлээп алганын билир бис. Ынчангаш бүгү чондаа, аныяк салгакчылар-даа база бистер, хоочун дайынчылар-даа Төрээн чуртувусту камгалаарының хөрээнге кеззеде белен, серемчиледиг турар ужурлуг бис.

Х. ЧҮРГҮЙ-ООЛ,
Совет Эвилелиниң Маадыры,
«Тес-Хем» совхозтуң
Берт-Даг салбырының
эргеленчизи.

ЧОННУҢ ХЕРЭЭ ДЭЭШ

Ам чеден ажыг харлыг прей мен. Мээң бо узун чурттаалгамга ажыг-шүжүг-даа турду, аас-кежин-даа хөй болду. Феодалдыг Тывага төрүттүнгеш, ам коммунизмче бар чоруур Тывада чурттап чор мен. Чоннуң шыннын хөрээ дээш, ханым төп, тыным алзыр чазып-даа чордум.

Арат кижиниң аас-кежиктиг амыдыралы дээш, Тывага тургустунган баштайгы Советтерни быжыглаары дээш демисежин турган орус, тыва партизаннар-биле кады, ак дээрбечилерге, кулактарга, тыва ноян, дүжүметтерге удур туржуп, тулчуушкуннарга-даа киржип чордум. 1920 чылда кыдат милитаристерге удур тулчуушкун кылган. И. Сафьянов баштаан отрядка Дозулдай, Кара-Баштыг, Сеңгинжик олар барып кириштивис. Ак генерал Бакичиниң дээрбечи отряды барыын Мооддан Тываже кирип келгеш, Элегееске келгенде, С. Кочетовка баштаткан партизаннар Суг-Бажынга чылча шапкан. Аңаа элээн каш тыва партизаннар кириштивис.

Оон бээр-ле ядыы-түрецги ажылчы чонга эрге-шөлээ дээш, чаныссыныш чок орус партизаннар-биле каттыжып, пайыралдаштывыс. Акыдуңмалышкы улустуң хосталгазы, аас-кежин, Ленинниң номналы дээш, кады чорудуп келген маадырлыг демисели кайгамчык үре-түңнелди берди: Тывада орус чоннуң ортузунга Совет эрге-чагырга доктаады. 1921 чылда Бүгү-тываның тургузукчу Улуг хуралынга чыылгаш, Тыва Арат Республиканы тургузуп, ооң бирги үндезин хоойлузун хүлээп алдывыс.

Оон бээр Тывага үүг болганы бөгүн бүгүдениң караанга тода көстүп турар-дыр. Тываның карацгы-бүлүүлүк чораан улузу, маңаа турган орус болгаш оске-даа өөк акы-дуңма улустар-биле каттышкаш, чаңгыс аай социалистиг өг-буле болуп, хөжудангай чуртту чаарткаш, коммунизм тургузуушкунунче киирип келген. Бо бүгү Улуг Октябрьның херелиниң, улуг Ленинниң, ооң партиязының номналының ачызы-дыр. Ол бүгүге үлүүн киирип чораан кыраннар бистер ханызы-биле өөрүп, чаа салгалга улуг чедиишкиннерни күзевишаан, бистиң улузувустуң, партиязыстың революстуг, коммунизмниң өндүр улуг тудуун шыншык бажынга чедир тудуп үндүреринге идеген турар бис.

С. БИЛЧИИР,
пенсионер, партизан.

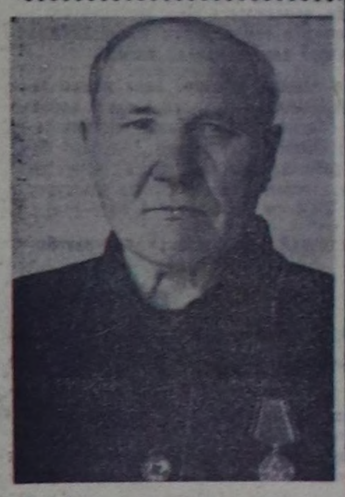

Бин-Хемде чурттап турар партизан ПЕТР БАРКОВ.

ДАЙЫН СӨНЕЗИН

1941 чылда немец-фашистиг эжелекчилер бистиң чуртувусче халдаан. Бүгү совет кижилер Төрээн чуртун камгалаар дээш, бир демниг туруп-кан. Тыва Арат Республиканың нам, чазаа Ада-чурттуң дайынынче 207 эки-турачыларны чоруткан. Оларның аразынга мен база чордум. Кыргыс Сыная-биле кады автоматчиктер-разведчиктер взводунга чордувус. Бистиң хүлээлгевиске дайылдажырындан аңгыда, балыгланган дайынчыларга дуза чедирери база кирип турган. Бистиң Чөөн-Хемчиктен Сарыглар Часкал, Монгуш Амаа олар база чордулар. Ынчан бисти фронтуга үүнү көрбээн дээр! Бир суурну хостап алгаш көөрге, үүг-даа чок, өртенген бажыңнарның үүгле печкалары кожая берген турар чүве-ле болгай.

Өлүм-чидимни хөйү-биле көрген болгаш, «дайын» деп сөстү дыңнай тырткаш, ам-даа чүреэм диртиңейни бээр. Тос уругларның иези кижи болгай мен. Кым кижи уруг-дарыынга багайны күзээр боор. Ынчангаш мээң не сөзүм бо: дайын сөнезин!

Фронтудан келгеш, интернатка кижизидикчилеп, партия ажылы-даа кылып чордум. Ооң соонда Хайыракан сумузун алды чыл улай даргаладым. Тудуг бригадазынга база ажылдап пат болган мен. Ам малды тарып боозадыр техник апардым.

Мээң тос оолдар, уругларымның улуу совхозта чолаачылап турар, эң бичизи бир харлыг.

Бистиң партия, чазаавыстың Чепсектиг Күштерже улуг кичээнгей салып турары өөрүнчүг. Коргунчуг дайынны болдурбазының бир аргазы ол-дур. Дайын сөнезин! деп катаптап каайн.

В. БАЙЛАК,
Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Тулчуушкунче

Сөзү С. Пюрбюнүү.

Аялгазы Л. Израилевичиниң.

Амыр-чыргал бүргеп шыпкан,
Амы-тындан артык Төрээн чуртуң
Хамык оглун дөгерезин
Кайын тура кыйгырып туру:

Эрес-дидим чалданыш чок,
Эрге-шөлээ хосталга дээш
Тулчуушкунче, тулчуушкунче
Тура дүшпейн, бурунгаар!

Төрээн ада, ынак ие —
Төрээн чуртуң кыйгызы-биле
Идегелдиг оолдарынга
Изиг күзелин чагып туру:

Арат чонун, акы-дуңман,
Ада-иең чыргалы дээш,
Тулчуушкунче, тулчуушкунче
Тура дүшпейн бурунгаар!

Хады ышкаш хөөн сынныг
Кара карактыг чалыы кыстар
Ынак эжин тулчуушкунче
Ындыныалдыр ырлап үдеп туру:

Эрес-дидим күжүр эжим
Тиилелгениң туюлу дээш
Тулчуушкунче, тулчуушкунче
Тура дүшпейн бурунгаар!

Дайзынның аспаандан

Тулчуушкун изиг-түлүк чоруп турган. Дайзын баш безин көдүртпес—чандыр-соора бүлгүртүп-ле турар.

Пулемёт взводунуң командири, улуг лейтенант Бүрзекей союп чедип келгеш, сержант Сарыгбайга оожум, ынчалза-даа тода дужааган:

— Эш сержант, дайзынның үзүктел чок боолап турар от точказын чок кыл!

Хыыргыыш аразындан кызаңнадыр боолап чыткан от точказынче Бүрзекей имнээн.

— Билдинди, эш улуг лейтенант,— дей каашкаш, сержант Сарыгбай гранаталарын азынгаш, винтовказын чүктээш, союп чорупкан.

Дайынчы даалганы эрестиг-биле күүсеткеш, сержант Сарыгбай ээп кел чораан. Хенертен бөлүк фашистерге ол таваржы берген. Олура дүшкеш, гранатазын шыдаапкан. Сес-тос дайзын ында-ла калбаш диген. Артканнары-биле боолажып эгелээн. Немецтер кээп дужуп-ле турганнар.

— Күзээн чүвецер бо-дур, алынар!—деп, сержант Сарыгбай химиренмишаан, боозунуң мажызын базып-ла турган.

— Хальт!—дизе-ле, артында дөрт хире фашист бо турган. Сарыгбай боозунуң мажызын баскан — сураг. Ок төнген. «Мени ындыг амыр тудуп ап шыдавас силер!» деп иштинде бодангаш, Сарыгбай хол-биле сегиржип алыр-дыр деп шиитпирлеп алган. Баштайгы шурап келген немецти Сарыгбай винтовказының ужазы-биле бажынче үстүрүүкен. Ооң канчап барганын Сарыгбай эскербээн: оске фашистер сержантының кырында-ла барганнар.

Ийи хонук иштинде эриддээнинин соонда, фашистер чээрби шаа оске туттурган совет дайынчылар-биле кады Сарыгбайны машинага олурткаш, бир-ле черже сөөртүп аппар чорааннар. Машина ковүрүгге четкелек чорда, ол-бо таладан күштүг боолаашкын эгелээн. Ону ажыглааш, совет дайынчылар аарга иштинче маңнажышканнар. Сержант Сарыгбайның холунче, бажынче бомба бузундулары кирген. Миннип кээрге, балыгланган өөрү-биле кады госпитальга чыткан.

Монгуш Сарыгбай Намдакович госпитальдан 1944 чылдың июль айда үнген. Сержант Сарыгбай «Германияны тиилээни дээш», «Германияны тиилээнинден бээр 20 чыл» деп медальдар-биле шаңнаткан. Ол ам «УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштип-Хем салбырында печниктеп ажылдап турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Кажан-даа уттундурбас

Большевиктер-ленинчилериниң, Октябрьның болгаш хамааты дайынының маадырларының, социализмниң тиилелгези дээш коргуш чок бүгү демисеалчилериниң чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруу улустуң сагыш-сеткилиниге кеззэ моңгеде чурттап чорзун!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларының бо чалбыыштыг сөстерин кижи номчаап, чоннуң хосталгазы болгаш аас-кежин дээш амы-тынын хайыралавайн демисешкен маадырларны чайгаарла улуг өөрүшкү-биле сактып кээрдир.

Улуг Ленин болгаш Октябрь эвес болза, ооң маадырлары эвес болза, тыва улус хостуг эрге-шөлээлиг болбас ийик. Октябрьның чаалап алыышкынарының эрес-маадырлыг камгалакчылары эвес болза, тыва улус аас-кежиктиг чурттаганы чедип ап шыдавас ийик. Социализмниң тиилелгези эвес болза, тыва арат кижи бөгүн коммунизмниң тургузукчузу деп делегейде эң-не бедик аттыг турбас ийик.

Улуг байырлалдың бүдүүзүнде тыва улустуң кижи бүрүзү ынчаар бодап, ынчаар чугаалап турар. Октябрьның идеяларын, Ленинниң идеяларын улуг Азияның ханы төвүнге, Тываның черинге эң баштай чедирип келгеннерни бис кеззэ моңгеде утпас бис. «Н. Крюков биле М. Крючков биске солуннарны номчуп, төп черде революстуг болуушкуннарның дугайын, Совет эрге-чагырга дээш большевиктер партиязының демиселиниң дугайын чугаалап берип турган. Ол бүгүнүң дугайы орус тараачыннарга чедип, оларны дамчыштыр тыва араттарга чедип турган» деп, Тывага Совет эрге-чагырга дээш демиселдиң киржикчизи С. А. Непомнящий бодунуң сактыышкынында чугаалап турар.

С. К. Кочетов, И. Н. Антипин, С. В. Галкин, Т. И. Власов болгаш оондаа өскелер Тывага революстуг күштерни каттыштырар талазы-биле улуг ажылды кылганнар. Октябрьның хөрээ дээш демиселге амы-тынын хайыралавайн, маадырлыг демисежириниң үлегер-чижээн С. К. Беспалов, Н. Г. Крюков болгаш оондаа өскелер көргүскеннер. Хамааты дайынның чылдарында Семён Билчиир, Түлүш Балган болгаш өске-даа тыва араттар, орус эштери-биле кады, Совет эрге-чагырга дээш тулчуп турдулар.

Октябрьның хөрээ дээш, Совет эрге-чагырга дээш, Тываның черинге амы-тынын бергеннериниң чыыткылыг тураскаалының мурнунга бистиң улус хүндүткел-биле мөгейип турар. Чоокта чаа Эрзин районга чорааш, Тарлашкын тулчуушкунунуң маадырларынга тураскаалда мынчап бижээнин номчудум:

«1921 чылда социалистиг Төрээн чурттуң хөрээ дээш дайынга өлгеннерге мөңге алдар!

1. Зуев В. М. — 2 ротаның командири (Кочетовка).
2. Тупицин В. С. — 2 ротаның дайынчызы (Кочетовка).
3. Чертов — 2 ротаның дайынчызы (Березовка).
4. Пахомов И. И. — 2 ротаның дайынчызы (Кочетовка).
5. Ачаковский Е. — 1 ротаның дайынчызы (Сосновка).
6. Иванов. — дайынчы пулемётчик»

Ону көрүп, номчуп турган, түрээмниң ханызындан четтиришкин-биле Тываның хосталгазы дээш демиселдиң маадырларын сактып, бодап турдум. Ол тураскаалдың чанында калбарган колхозчу суур — ол маадырларның амы-тыны-биле чаалап берген аас-кежиниң херечилели, оларга мөңге тураскаал ол. Тураскаалдың эдээнде шиви будуктарындан, чечектерден кылган венокларны чап-чаа салган болду. Оларның бирээзинде кызыл пөсте мынча деп бижээн: «Кызыл партизаннарга алдар! Бай-Даг школазындан».

Октябрьның чаалап алыышкынын камгалаар демиселдиң бир улуг үеча-дазы болза Ада-чурттуң Улуг дайыны болган. Ол маадырлыг демиселге тыва улус бодунуң бар-ла шаа-биле салыышкынны киргген. Ол демиселге тыва черниң хөй-хөй кижилери — тывалар болгаш орустар ханын төп, амы-тынын бергенин бедик хүндүткел-биле бодап турар бис.

Совет Эвилелиниң Маадырлары М. Бухтуев биле Х. Чүргүй-оолдуң, эки-турачылар Т. Кечил-оол биле С. Бүрзекейниң, К. Идам биле В. Пахоруковтуң болгаш оон-даа өскелериниң фронтуга эрес-маадырлыг чоруун, Төрээн Тывазын Европаның девискээринге камгалап турганын Совет Тываның ажылчы чоннары кеззэде улуг чоргаарал-биле сактып, бодап турар. Тываның эки-турачыларының фронтуга эрес-маадырлыг тулчуушкунунуң дугайын оларның кирип турган дивизиязының командири, генерал-майор Павлов мынчаарда Тываже чагаазынга мынча деп бижээн:

«Гвардия капитан Кечил-оол командирлээн тыва эскадроннуң дайынчыларының, сержантыларының болгаш офицерлериниң дайынчы оруу улуг, маадырлыг болгаш эрестиг чоруктуң, быжыг туруштуг болгаш дидим чоруктуң үлегерлери-биле долдунган... Акы-дуңма Тыва Арат Республиканың маадырлары—эрес-дидим оолдар немец фашистиг дайзынларга удур бистиң хүрээлениске бис-биле кады холхолундан туттунчуп алгаш, демисежип турарынга бис чоргаарланып турар бис... Советтиг Төрээн чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга улуг маадырлыг чоруун көргүскен Тыва Арат Республиканың оолдарынга хүндүткел болгаш алдар!»

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери — тывалар, орустар болгаш өске-даа национал дыглар дайын үезинде болгаш сөөлүнде Тывага чедип келгеш, чаңгыс аданиеңиң оолдары дег, чаңгыс эп-сеткил-биле, пайыралдыг күш-ажылы-биле чаа Совет Тываның тургузуушкунунга ажылдап, улустарның пайыралының магалыг күчүзүн, чаагай үре-түңнелин бадыткаан болгаш бадыткап турар.

Фронтучу чорааннар Совет Эвилелиниң Маадырлары Х. Чүргүй-оол болгаш Н. Макаренко, кодээ ажылагый бүдүрүлгезинде М. Чот болгаш А. Крыцин, партия ажылдакчылары М. Сухачев, К. Чамзырын, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары М. Ермишкина, О. Санчат-оол болгаш дуржулга станциязының директору И. Юртаев дээн чижектиг үүс-үүс фронтучулар тайбың күш-ажылда боттарының эрес шудургузун, организакчы ажылышчазын көргүзүп турарлар.

Чылдар, он-он, үүс-үүс чылдар эртер. Бистерни чаа-чаа салгалдар солуур. Ынчалза-даа чоннуң аас-кежин дээш демиселчилериниң аттары төөгүге алдын үжүктер-биле кезээ моңгеде бижиттиниң арткан.

Б. ХӨВЕНМЕЙ.

Хамааты болгаш Ада-чурт дайынарынга өлген улусчу маадырларның ыдыктыг тураскаалын бистиң улус хүндүткел-биле мөңгежидип чоруур.

ЧУРУКТА: Ада-чурт дайынынга Тывадан баргаш, маадырлыы-биле мочээннерге тураскаалдың орнунга пионерлериниң чечен салып турары.

1967 ч. Октябрь 20.
ШЫН
3-КУ АРЫН

СОВЕТ ЭРТЕМНИҢ УЛУГ ЧЕДИИШКИНИ

„Венера-4“ ужудуушкунун чедиишкинниг доосканын даштыкыда канчаар көрүп турары

АКШ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Планеталар арызына ужудар «Венера-4» дээр совет автоматтыг станцияның Венерада чедиишкинниг хонупкан дугайын америк информас агентилелдер «чаңныг» болгаш «далаштыг» деп демдек-биле дыңнаткан. «Хемчээкчи приборлар-биле эгелээн болгаш бир тонна ажыг деңзилиг орус космос корабли Венерада четкен» деп, ЮПИ агентилелдің корреспондентизи Москвадан телеграф-биле дыңнаткан.

Москвадан болгаш Лондондан дыңнадыгларында агентилелдерниң демдеглеп турары болза, «Венера-4» космос кораблиниң медээлери сокканы соонда, 20 минута болганда, медээлер база катап кээп эгелээн. Бо удаада, эртемденнериң бодалы-биле алырга, ук медээлер корабльдің планетаже бадырган приборларлыг ракетадан кээп турар.

«Венера-4-түн» ужудуушкунун америк эртемденнер кичээнгейлиг хайгаарап келген дээрзин информас агентилелдер дыңнадып турар. «Маринер-5» дээр америк космос кореблиі октябрь 19-та Венераның чаны-биле ужудун эртер боор деп бодап турар. Ук корабль хонмас болгаш планетаже приборларны бадырбас.

АНГЛИЯ

ЛОНДОН. (СЭТА). Совет эртемниң найтамчык чедиишкининиң—«Венера-4» ужудуушкунун чедиишкинниг дооскай дугайында медээ Англияда кичээнгейниң төвүнде турар. Би Би Си радиостанциязы бодунуң чаа сөөлгү медээлерин ол дыңнадыгларга-биле эгелээн. «Орустарның бо чедиишкини болза, Черниң баштайгы спутнигин салып үндүрген үезинден бээр база бир шылгарңгай чедиишкин болуру чиганиг чок» деп, Пресс Ассошиэйшн агентилелдің эртем тайылбырлакчызы Альфред Браун бижээн.

ФРАНЦИЯ

ПАРИЖ. (СЭТА). «Венера-4» совет автоматтыг станцияның Венерада хонупкан дугайын француз радио дамчыдылгазындан билген. Совет эртемденнериң болгаш техниктериң шылгарңгай эрес-маадырлыг чоруктарына байыр чедирбишаан, радио тайылбырлакчызының демдеглээни: хүн системазын шинчилээр талазы-биле чаа үеин олар ажыткан.

ЮГОСЛАВИЯ

БЕЛГРАД. (СЭТА). «Венера-4» совет автоматтыг станцияның Венерада хонупкан дугайында медээ бүгү Югославияга дораан тараан. Югославияның радиозу болгаш телевидениези ол медээни каш удаа дамчыткан.

«Политика» солуну космос делгемин шинээдип алырына Совет Эвилелиниң чедиишкиннериниң дугайын «Хуулгаазынныг чорук, фантасчы эртем чедиишкиннери» деп эгелер-биле бижээн.

Совет автоматтыг станция Венераның кырына бадырыышкыны болгаш хонуушкунну эң-не баштай боттандырган дээрзин тайылбырлакчылар демдеглеп турар.

БОЛГАРИЯ

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспондентизи Д. Бочаровтуң дамчыдып турары болза:

«Венера-4» автоматтыг станцияның Венераның кырынга чымчак хонупкан дугайында дыңнадыгны болгар хөй-ниити аажок улуг сонуургал-биле уткаан. Ол чаа медээни Софияның радиозу наш удаа дамчыткан.

Сураглыг болгар эртемден — физик профессор Никола Калицынның СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээни:

«Бо дээрге, магалыг медээ-дир. Космос үезинде эң-не фантасчы чедиишкиннериң херечилери болуп турар бис, ону ажыр үнелеп көөрү берге-дир. Венера планета кезээде тоолда дег бодаттынып келген. Ооң кыры, структуразы, температуразы болгаш атмосфераның составы четпес шинчилеттинген. Ынчангаш космос станциязының ол дугайында дамчыткан медээлери совет эртемниң чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруунун дугайын херечилеп турар. Космос эртеминиң алдын фондузунга кирер хөй чаа үнелиг медээлериниң алдынарын манап турар бис.

Бо хүннерде бистің хөй-ниитивис Совет эрге-чагырганың 50 чылын байырладыы-биле уткуур дээш белеткеннип турар. Космоска шылгарңгай чедиишкин Октябрьның идеяларының тиилелгези, Совет Эвилелиниң өндүр чаагайын болгаш күчүзүн, совет эртемденнериң болгаш бүгү совет улустуң эгээртинмес чогаадыкчы арганарын чаа күштүбиле көргүскен. Ынчангаш коммунизмни тургузуп турар чурт космостуң чагырын алыкчыларының авангардында мурнуку хевээр чоруп турарынга чоргаарланып турар бис».

ИТАЛИЯ

РИМ. (СЭТА). «Венера-4» совет автоматтыг станцияның Венера планетаның кырынга чымчак хонупкан дугайын дыңнатышаан, АНСА агентилелдің демдеглеп турары болза, «өске планетадан дамчыткан медээлер кижи төрелгетениң төөгүзүнде эң-не баштай Черге дамчып кээп турар». Агентилел станцияның техниктиг байдалын тайылбырлап, ооң ужудуушкунун сагындырып турар.

Совет эртемниң болгаш техниканың чаа чедиишкининиң дугайында медээ Италияга ол-ла дораан хүннүң чаа түүлү болу берген. Бүгү радиостанциялар «Венера-4-түн» хонупкан дугайын дыңнаткан. Римниң «Пээзе сера» солуну бирги арнында киргген түүлдерин үжүлгаш, совет автоматтыг станцияның Венерада хонупкан дугайында дыңнадыгны болгаш аңаа хамаарышкан түүлдерни улуг үжүктер-биле парлап үндүрген.

ДАНИЯ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Данияның «Руде скоу» обсерваториязының директору Асгер Лундбактың СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээни болза; «шылгарңгай чедиишкиннер-биле холбаштыр Совет Эвилелинге байыр чедирип тур мен. «Венера-4» совет автоматтыг станцияның ужудуушкунунуң чедиишкиниг доозулганы—космос делгемин болгаш хүн системазының планеталарын шинчилээринге чаа турааскаалдыг үе-дир».

Венераның атмосферазының, тургузуунуң болгаш составының дугайында станцияның алган медээлериниң эртемге улуг чугулазын ол база демдеглээн.

МООЛ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). «Венера-4» совет автоматтыг станцияның Венера планетада чеде берген дугайында Москвадан келген сорук киирикчи, өөрүшкүлүг медээ бүгү Моолда тараан деп, МОНЦАМЭ агентилел дыңнадып турар.

МАР-ның Эртемнер академиязының президентизи, академик Б. Ширендыбтың МОНЦАМЭ агентилелдің корреспондентизи-биле беседазында чугаалаанда: «Венера-4» автоматтыг станцияның Венера планетада хонупканы—ол дээрге, хүн системазын шинчилээринге чаа үеин ажыткан өндүр чаагай тиилелге-дир, Октябрьның социалистит Улуг революциязының 50 чылынга совет эртемниң төөгүлүг белээ-дир.

Моолдуң эртемденнери, бистер, бо тиилелге-биле холбаштыр акы-дуңма совет улуска, совет эртемденнерге, инженерлерге, конструкторларга болгаш ажылчыннарга изиг байыры чедирип, эң эки күзээшкиннерни дамчыдып турар бис.

КАНАДА

ОТТАВА. (СЭТА). Совет космос лабораториязының Венерага чедиишкиниг хонупкан дугайын тайылбырлавышаан, сураглыг канада эртемден Д. С. Роузниң СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээни: совет эртемденнерге байыр чедирип тур мен. Бо болза аажок улуг чедиишкин, космос делгемин шинчилээринге бурунгаар улуг базым-дыр. Венера дугайында совет космос лабораториязының кылган эртем медээлерин парлаарын четтикпейн манап олур мен. Ол медээлер аңаа эвес үнелиг болур дээрзинге бүзүрээр мен.

АЛЖИР

АЛЖИР. (СЭТА). Алжирниң АПС информас агентилели космос делгемин шинээдип адыр талазы-биле совет эртемниң болгаш техниканың чаа найтамчык чедиишкининиң — «Венера-4» совет автоматтыг станцияның Венера планетаның кырында хонупкан дугайында СЭТА-ның дыңнадыының долу текстизин далаштыг чурумну ёзугаар «Бирги эдлчегниң информациязы» деп эгебиле дамчыткан. Совет космос станциязы информацияны бистің планетавысче дамчыдып турар дээрзин дыңнадыгда демдеглээн.

КОНГО (БРАЗЗАВИЛЬ)

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Конгоунуң (Браззавиль) «Конго революцияның үнү», радио станциязы «Венера-4» совет автоматтыг станцияның Венерада хонупкан дугайын космоска шылгарңгай чедиишкин-дир деп демдеглээн.

Чаңгыс иенің уруглары дег...

РЕПОРТАЖ

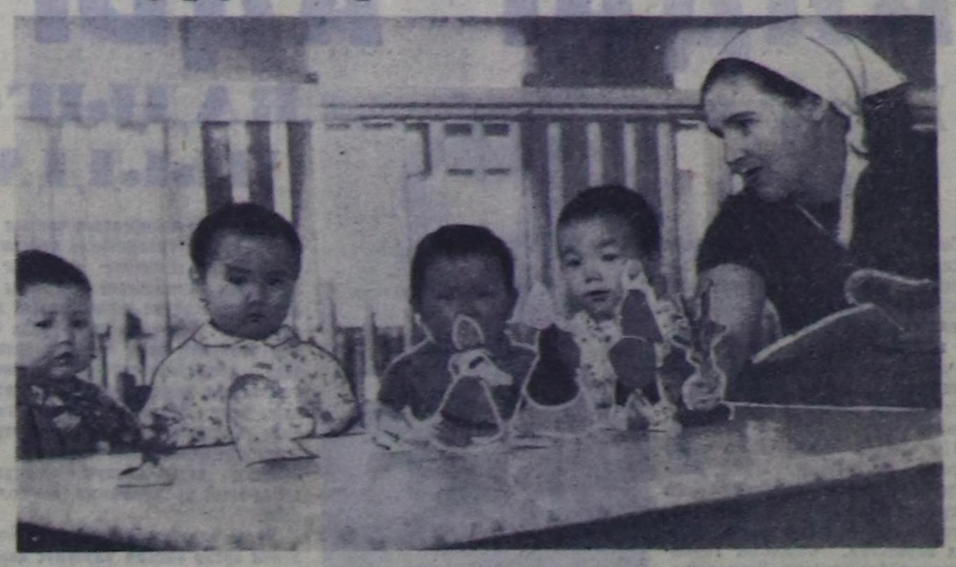

Кызылдың Найырал кудумчуунда 44 дугаар бажыңда Тожу, Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем-даа чурттуглар бар-ла. Орта бир дугаар киргген кижи дөгере-ле бир үе, ботботтарын өттүнүшкен дег, ол-бо чүгүржүп шуугашкан, чаптанчыг бичии кижижигештерин көрүп каап, «Хаа, чараштарын, шуптула чаңгыс иенин-ле!» депкенин боду безин эскербейн баар.

Ол болза, республиканың уруглар бажыңының бичии чурттакчылары-дыр. Шынап-ла ында уругларның чаңгыс иенің төлдери дег, омак-хөглүг, кан-кадык өзүп, доругун турары кымны-даа ынчаар магаддыптар. Чоокта чаа аңаа чораап, уруглар бажыңының коллективиниң ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалап бээрин коллективтің удуртукчузу, улуг эмчи Зинаида Максимовна Родинадан дыледим.

— Бистинде колдуунда-ла бот, кадыы багай иелериң уруглары болгаш өскүстер, 50 ажыг кижи бар. Чаш кижилериң иелерин чоктатпас дээш, оларның чүгле кадык өзүлдезинче эвес, эстетиктиг кижизидилгезинче база кол кичээнгей салып турар бис. Кол-ла чүве чаа келген уругнуң назы-харын болгаш оске-даа кадыкшыл байдалдарын барымдаалап турган, чаңгыс аай хүн чурумунга чаңчыктырып алыры болур. Ынчангаш келген уруг бүрүзү эмчи шинчилгезин база дагын эрткеш, чаа хүн чуруму ёзугаар чурттап эгелээр. Эмер уруглар аңаа чемгерилгеге чаңчыктырып алыры белен эвес үүве — деп, ол тайылбырлады.

Ооң соонда эш Родина-биле уруглардың бөлүк аайы-биле чурттап турар өрээлдеринге келдивис. Кижизидикчи башкы Ирина Васильевна Головкинаның башталгазы-биле «Репка» деп оюн ойнаан бөлүк уругларже эмчи айыткан:— бо арай эдээдилери — дөртку бөлүк-түр, «үңгээрлер», «ийи-бирээлээрлер» өске өрээлдерде — дээш, делгем, чырык өрээлде ойнаан уругларже ол бо-дамчадыг көрүп тура, чугаалын уламчылай-дыр:

— Көргер даан, чаптанчыгларын! Маңаа келгенде, чөгепчиг үүелер-ле болгай. Удавас боларның кайызы-даа үш харлаар. Ынчан чамдыктарын ада-иезин, бистерге кызыгаар чок өөрүп четтиргенин илереткеш, алгаш баарлар, а чамдыктары... база-ла ленинчи партиязының ачызында Төрээн чуртунуң ёзулуг хамаатылары, бедик мергежилдиг кижилер кыдыр өзе бээрлер... Коллективте 30 ажыг кижи бар. Олар уругларга төрээн уруглары дег ынак, а уруглар иелери ыпкаш, чаңчыгын калган. Чамдыкта үнүп чоруптарга безин эдерип, ыглажы бээрлер.

Божаан соонда кадыы бакыраап, бичии уруун уруглар бажыңының азыралынга берип каан, Т. Кежик-оол дээрзи, авазы сегизиже үш хар чедир доруга берген уруу — Чечекмаазын ап тура, хомудалдар болгаш саналдар дептеринге мынча деп бижээн: «Сегий бээр бүзүрелим ышкынган тургаш, борта уруумну эккеп каан мен. Ам кадык болдум, уруум магалыг доруккандыр. Мында ажылдап турар кижилерге өөрүп четтиргенимни чүгээмнің ханызындан илереттим.

Чечектің авазы.
Январь 23, 1967 чыл».

Кызылда уруглар бажыңының уругларының ажаалда, хайгааралы чүгле үетүнде айыттынган түүлдер-биле кызыгаарлаттынган деп болбас. Кижизидикчи башкы эш Головкина мынча дээн:

— Мында ам үш чыл ажылдап тур мен. Шынап-ла чаш уругларны «ийи-бирээлеп» турар болгуже чедир доруктурун алыры белен эвес-ле болгай. Ол өйден эгелээш-ле ажыктыг чаңчылдарга өөредири кижизидикчиниң кол сорулгазы. Чижээлээрге, эртенги гимнастика кылыры, коллективтиг селгүүтээри, пластелиндеи дириг амытаннар дүрүлээри, янзы-бүрү оюннар, шиилер күүседири, солуун номчулгалар дыңнаары дээш, оске-даа хемчеглер бичии чаптарның кадык өзүлдезинге, кижизидилгезинге-даа онза ужур-дузалыг.

Уруглар бажыңының ажылында бүгү-ле үүлдер чедер, эки дээр болза шынга дүүшпес апаар. Чамдык иелер уруун, азы оглун аңаа эккеп хүлээдип каап, чылдаа-даа кээп ужурашпас, алага баар үүлдер бар. Ынды таварылгада эмер уругну аңаа чемгерилгеге чаңчыктырып алыры берге болбайн аан. Ынчангаш коллективнынды таварылгалар турбазын, ону болдурбазын күзеп турар.

В. МОЛЬБИ.

ЧУРУКТА: Элээди уруглар.
Фото авторнуу.

ХООЧУННАРНЫҢ ЧЫЫЖЫ

Тыва партизан шимчээшкининиң болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының кижижиилери районнуң ол-бо чүгүнден чыглып келген турган. Совет эрге-чагырга дээш, Төрээн чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип чораан кижилерни чылыы-биле Самагалдай суур хүлээп алган.

Хоочуннарның чыыжын СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары эш Ф. И. Дажи ажыткан болгаш капитан Драчеева улеткел кылыры-биле сес берген.

Партизаннар М. Хургул-оол, Ч. Кулкпан, Ада-чурттуң дайынының кижижиилери Д. Оран-оол оларның сактышкыннарын чыыштың кижижиилери улуг сонуургал-биле дыңнаанар.

Эрес-маадырлыг чоруун көрүзүп чораан, амгы үеде үлегерлиг ажылдап турар партизаннарга болгаш дайынчыларга СЭКП райкомунуң болгаш райкуускомнуң Хундулел бижиктерин тывыскылаан.

Чыыштың сөөлүнде районнуң Культура бажыңының чанында Совет эрге-чагырга дээш, Ада-чурттуң хосталгазы дээш демиселге амы-тынын бергеннерге турааскаалды ажыткан болгаш аңаа чечектер салган.

С. ТАМБА.

* * *

Шак ындыг слёт Бии-Хем районнуң төвү Туран хоорайга база болуп эткен. Ооң ажылының бир онза түүлү — Украинадан келген аалчылар, тыва эки-турачыларның чаңгыс полкчулары И. М. Наумов, Н. Т. Кузнецов оларның аңаа киришкени болур.

О. ТАРЫМА.

СОВЕТ МИЛИЦИЯНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

1967 чылдың ноябрь 10-да совет милицияның 50 чыл ою болур. Ол хунге алдар кылдыр ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу чаа почта марказын үндүрген. Маркада ССРЭ-ниң күрүне сүлде демдээн болгаш хөй-ниитиниң карум-чурум камгалакчызының портредин бичии өңгүр чараш кылдыр чираан.

Дөрт көпеек үнелиг чаа марка почтаның маркалар саарылгазында кирген. (СЭТА).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ПРОФЕССИОНАЛ-ТЕХНИКТИГ 35 ДУГААР УЧИЛИЩЕЗИ

1967—68 өөредилге чылында немей өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур. Өөренир үскай эртемнери:

штукатурлар — 7 класс доосканнар 1 чыл өөренир;
дашчылар — 7 класс доосканнар база 1 чыл өөренир;
штукатур-будукчулар — 8 класс доосканнар 2 чыл өөренир.

Училищеге 15—18 харлыгларны хүлээп алыр. Хүлээп алдынган бүгү өөреникчилер тускай эртем чедип алыры-биле чергелештир, училищеде ниити өөредилге школазынга (8—9 класстарга) өөренир хүлээлгелиг.

Сургуулдар өөреним турган үезинде хүннүн-не 3 катап, халас чемненир, ажылдап, дыштанып кедер хеп алыр, ниити чуртталга чери-биле хандыртынар.

Сургуулдар училищеге кирерде, өөредилгеге хереглеттинер үүлдер-биле, ниити болгаш тускай эртемге өөренириниң номнары-биле спорттуг хеп-биле (трико, тапочкалар) хандыртынган келир.

Билдириишкинни директорнуң адынга бижиир. Аңаа кожар документилери: школа доосканы дугайында херечилел (боду), төрүттүнгениниң дугайында херечилел (паспорт), киир бижиткениниң херечилели, медицина шынызылгазы (Кызыл хоорайның 1 дугаар поликлиниказындан алыр), ВЛКСМ райкомундан өөредилгеже чоруткан бижии, школадан характеристика, өөреникчиге училище доостурар дугайында ала-иенин хүлээлгези, 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Училищениң адреси: Кызыл хоорай, «Нефтебаза» деп автобус доктаар чер, телефону 21-09.

ДИРЕКЦИЯ.

ТӨРЭЭН ЧУРТКА ХӨЙ ӨЛҮКТҮ

«Тере-Хөл» колхозтуң аңчыларының хуралы болуп, 1967—1968 чылдарда аңнаыр ажылын чорударының аргазын чугаалашкан. Эрткен чылын аңнаыр-тывыш планын колхоз чедиишкиниг күүсеткен. 1966—1967 чылда аңнаыр сезонунуң үезинде «Тере-Хөл» колхозтуң аңчылары 18606 дириги, 407 кишти болгаш өске-даа аңнарны өлүрүп, 33320 рубльдің өлүүн күрүнеге киирер планын 101 хуу күүсеткен.

Колхозта үр чылдарда аңнап, хөй өлүктү күрүнеге киирип келген дуржулгалыг аңчылар хөй. Максим Хуужаан 20 ажыг чылда аңнап, чыл бүрү онааган планын ажыр күүседип келген, ол ышкаш Удуксай Найдан, Доржу Дерма, Чашпай Севек, Семен Седип, херээжен аңчы Кол Чонданмаа болгаш өскелер-даа эки ажылыбиле хүндүлүг кижилер болган. Назылап кыраан-даа болза, боттарының аңчы дуржулгазын аныктарга нептередип, күрүнеге эвээш эвес орулганы киргген аңчылар Александр Хурбе, Павел Кенден, Бегзи Дажы болгаш Эртине Бурят, өскелерни-даа демдеглээри чугула. Аныяк аңчылар Самбыл Сагаачы, Мунзук Спирин аңнаарының арга-мергежилин шинээдип ап, эки аңнап эгелээннер.

1967—1968 чылдың аңнаыр сезонунда «Тере-Хөл» колхозтуң аңчыларына 20000 дириги, 450 кишти болгаш өске-даа өлүктер-биле кады 40 мүң рубльдің өлүүн күрүнеге дужаар планны берген. Ол планны чедиишкиниг күүседирин хандырар дээш колхозтуң баштаар чери болгаш Тере-Хөл сельпозу аңнаыр ажылының белеткелин баш удур чоруткан; аңчыларның кол аңнаар чергелеринде 25 бичии бажыңнарын белеткээн, ооң иштинде 6 бажыңны чаа тутхан. Сельпонуң белеткел черинден аң-өлүктү өлүрериниң хуусаазын болгаш дириги дужүдүн тодаргайлаары-биле 5 кезек чергеже үүгүшкүннерни организастаан. Ооң илерээни болза, бо чылын дириги болгаш өске-даа аңның күр-чемижи (кат, тоорук, чочагай) эвээш болган-даа болза, дириги дужүдү эрткем чылдан хөй болуп турар. Шинчилел чоруткан чергеге шенелде адышкынның түңнелинде хүнде 10—20 чедир адар дириг бар болуп түрар. Бо чылын дириги эр улустуң ырак чергеже баарларын октябрьның 15-те аткарарын доктаатган. Сельпонуң баштаар чери аңнаырның ок-чепсэн четтир кылдыр баш удур белеткеп алган.

Аңчыларның материалдыг сонуургалын бедидер сорулга-биле 1966 чылдан эгелеп тышкан ажыындан олчаажык үндүрүүн тырттарын соксаткан болгаш аңчыларга тозовка огун аңнаыр үезинде садарының өртээнде 36 хууну чиигедип садып турар.

Колхозтуң баштаар чери бо аңнаыр сезонунуң үезинде 100 аңчыны аткарар. Олардан 70 аңчы ивибиле, артканнары аът-биле чоруур. Эрткен чылын чамдык колхозчу аңчылар аңнап чоруурда колхозтан аътты, ивини халас мунуп, ок-чемзекти, аъш-чемни авансылап алгаш, тыпкан өлүүнүң хөй кезиин колхозтан дашкаар хуу улусту дамчыштыр саттырып, колхозка аң-тывыштан алыр орулганы четче киирбейн турган. Чижээ, колхозчу аңчылар 18606 дириг өлүргеш, ооң үгле 8290-ныг колхоз дамчыштыр дужаган, а өскезин хуузунда саткан. Ол ышкаш өлүрген киштерни болгаш онтадаларны колхоз дамчыштыр четче киирбээн, мооң хараазы-биле чамдык колхозчуларның киирген өлүүнүң өртээ колхозтан аңнап чоруурда алган авансызынга четпейн, өрелиг артып каап турган түүлдер бар.

Бо чылын колхозчу кижи бүрүзү өлүрген аң-өлүүнүң өртээнің 30 хуузун колхозка киирер болгаш 70 хуузун боду ажыынга алыр. Сельпо баштаар чери колхозчуларның дужааган өлүүнүң өртээн колхоз баштаар черинің чөпшээрели чокка 100 хуу төлеп бээрин болдурбазын аңчыларның хуралыдан доктаатган.

«Чымчак алдынны» ыын, стандарт ёзугаар союп кадырын ажаар болгаш кара дириги өлүрбес аңчылар бар. Бо чылын өлүктүң ыынарын бедиринче онза сагыш салыр болгаш бедик ыынарлыг өлүктү дужаар дээш аңчыларның араазынга социалистиг чарышты калбартыр.

Тыва респотребсоюзтуң баштаар чери аңчыларга черге аңнап чоруурунга таарымчалыг, ыыкка белен өтпес идик-хепти болгаш бичежек саваны чагдыы садыглаарынче кошкак сагыш салып турар. Аңчыларның аңнаар кол черлеринге дерги садынын организастаарын хуралга сес алган аңчылар саналдаан.

Аңчылар барык ийи ай иштивде черге аңнап чоруур болгаш культура-амыдыралдан чыдып каап болуур. Ылангыя бо чылын аңчылар аңнап чоруур үезинде Улуг Октябрьның 50 чыл болган оюн бистің чуртувус байырлап эттирер деп турар. Бо төөгүлүг байырны эттирин турарының дугайында медээни дыңнап чоруур кылдыр аңчыларга радиоприёмниктерни бээрин, бөлүк аңчыларга солун, чагаа харылзааны чедирер почтачыларны организастап чорударының чугулазын эштер, чугаалаан. «Тере-Хөл» колхозтуң аңчыларының хуралыдан 1967—1968 чылдың аңнаыр сезонунуң үезинде аң-тывыштың планын долдур болгаш ажыр күүседиринче республиканың аңчыларын кыйгырган.

Х. КАРА-ООЛ.

АЪТТАНЫРЫНЫҢ МУРНУНДА

Тываның бүгү булуңнарында аңчылар сезон эгелээриниң мурнуу чарында хуралдар, слёттар эрттирип, аңаа эрткен чылдагы ажылын түңнеп, чаа сорулгаларны чугаалажыр чаңчылдыг. Ол дугайында «Шыныың» чер-черде бижикчилериниң дыңнадыгларын допчулап парладывыс.

Бай-Тайга районда С. Серин-оол биле Х. Кара-ооллуң бижээни:

Чыл бүрүле арга-мергежилдиг аңчылар Сонгу Хан-Дээр, Саян тайгаларынче, башкы Таңды сыннарынче сезон үелеринде аттаныр, олча-омактыг, онаашкан планнарын орангчок ажыр күүседип келгеннер. 1966—67 аңнаыр сезонунда районнуң колхоз, совхозунда болгаш албан организацияларда ажылдап турар аңчылар боттарынга алган хүлээлгезин багай эвес күүсеткеннер. Ооң түңнелинде эрткен чылын аңнаыр планы эки күүсеттинген болгаш хөй саныг киш, дириг белеткел черлеринге дужаттынган. Аң өлүк планын күүседиринге «Кара-Хөл», «Мурнакчы» колхозтарның болгаш Бай-Тал салбырының аңчылары эрткен чылын эки түңнелди көргүскен. Районда аңчыларның эрткен чылын тывыш талазы-биле Кара-Хөлде Хертек Базыр, Бай-Талда Иргит Чавыт-оол, Кызыл-Дагда эш Дака олар тиилекчи болганнар. Районга 1966—1967 чылдың аңнаыр чылында 137 аңчылар аттанган болза бо чылын 200 кижи аңнап үнер. Бай-Тайганың аңчылары бо чылын чүгле чер өлүүнден 13 мүң рубльдің өлүүн киирер болгаш бо талазы-биле Барыын-Хемчик районнуң аңчыларын социалистиг чарышка кыйгырып, аттанырынга белеткеннип турар.

Аңчыларның баар турлагларында 2 бажыңны бо чылын дерип кылган. Ындыг-даа болза, Хемчик-Бажы, Шуй тайгазы болгаш Кара-Хөлдүң чамдык аң-дириг турлагларында оран-саваны кылбааны хомудаңчыг. Бо чылын аңнаыр сезонунда аңнаашкынны колхозтар болгаш совхозтуң аайы-биле звенолап үндүрерин аңнаыр сезонунуң эгезинде аңчыларның чавулел хуралынга шиитпирлээн.

Бистің аңчыларывыс Октябрьның 50 чылынга белек кылдыр «чымчак алдынны» тыварының талазы-биле Барыын-Хемчиктің аңчыларын ажар дээш күжениишкиниг ажылдаарлар.

Аңнап үнер кижилерни эки организастап чорударынче ажыл-агыйларның удуртур органнары кичээнгей салыр болза чугула. «Кара-Хөл» колхозтуң баштаар чери аңчыларны бүгү херекселдер-биле бүрүн дерип, тайгаже аттаныр дээн кижилер-биле партия организациязының секретары беседалажып, оларга чагыг-сүмени берип келгени өөрүнчүг түүл дээрзин аңчылар демдеглээннер.

* * *

Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хемде М. Садыы чылдың-на аңнап үнүп, Төрээн чуртка үнелиг өлүктү дужаажып келген. Аңчыларны «Күш-ажылдың хоргуу» колхозтуң баштаар черинден болур чогууру-биле детківейн келгенин ол шүүмчүлээн. Юбилейлиг чылда аңчылар хөй олча-омактыг болзун дээш, колхоз баштаар чери оларга аттардан берип, диңнээр кижилерни амдыгаштан белеткеп, хүнезин белеткээриниге дузалажыр ужурлуг деп, ол бижээн.

Кольск чартык ортулуктуң шинчээчилериниң тывыглары

География эртемниериниң кандидады Борис Кошечкин удурткан бөлүк шинчээчилер Кольск чартык ортулукка ийи айдан шоолуг аштас үе дургузунда ажылдап келгеш, сонуургаачыг хөй чүүлдерни тыпкан. Поной хемниң шымаазынга бурунгу шагның амытаннарының — Доштуг үе турар шагда чурттап чораан молюск хавыктары болгаш артынчылары ылеттинген. Аңаа 50 мүң чыл мурнунда эрткен ол үеде агаар-бойдус байдалы бо үедээзинден орангчок таарымчалыг турган. Чартык ортулукту долгандыр далайларның суглары ымчаң чылыг, ымчаңгаш далай амытаннарының хевирлери — чүүл-буру, а оларның чамдыктарының маза-боду амгы үениң амытаннарыныңдан улуг хемчээлдиг.

Кольск чартык ортулуктуң сөңгу талазы Мурманск эрик кавызының хемнериниң алдыы талаларынга Соңгу чуктуң сөөлгу даш чепсек үезиниң төөгү мурнундагы кижилериниң турлаглары, чижээлээрге, Териберки болгаш Хагребётное суурлардан ырак эвесте бар деп чүве шагда-ла билдингир апарган. Мурман черинге бурунгу шагның кижилериниң чурттап чораан истери эрткен чайын Дальне-Зеленецкий мугулдурдан болгаш помор Варзино турлагның чоогундан билдингеен. Дальне-Зеленецкий мугулдурну ооң элезиниг эриинде улуг одаг хөмүрү кылын курааңгы кылдыр артып калган. Бурунгу кижилериң одаа аңаа 2,5 мүң чыл хире үе мурнунда кыпластай берген. Ооң ырак эвес черден бурунгу кижилериң чепсек кылыр мастерсказының орну — кварц бүзүндулары тывылган.

Григорий НАЙШУЛДЕР.

Кызыл хоорайда чурттакчыларга күш-ажыл тыпсырының пунктузу тургустунганы-биле холбаштыр, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-ажыл курлавырларын ажыглаар талазы-биле Эргелелиниң чарлап дыңнадыры болза:

а) үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт болгаш өске-даа албан организация черлери ажылчын хереглелиниң талазы-биле дыңнадыгларын хоорай пунктузунга үргүлчү киирип турарын;

б) ажылдаарын күзээрлер, чурттакчыларга ажыл тыпсырының хоорай пунктузунга аас-биле ийикпе, бижимели-биле-даа билдириишкиннерин киирер. Хоорай пунктуу оларны үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт болгаш өске-даа албан организация черлеринче, билир, шылаар ажылдарын барымдаалап, бүзүредилге бижик тывыскаш чорудар.

Хоорай пунктузу, ажылдаарын күзээннериниң билдириишкиннерин субботадан өске ажыл хүннеринде эртенгиниң 9 шактан түштекиниң 1 шакка чедир хүлээп алыр.

Хоорай пунктузунуң адреси: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 48, телефон № 33-48.

КИНО

ОКТЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Онза даалгалар» 10, 12, «Фараон» (1-ги, 2-ги сериялары) 2, 5.25, 8.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Холуң эжиел, өңнүн» 3, 7, «Даш аалчы» 5, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кортик» 10, 12, «Щорс» 2, «Журналист» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.50, 7.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кавказка туттурган уруг» 3, 7, «Улуг «бурганның» ооларды» 5, 9 шактарда.

Редакцияның адреси: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01337.